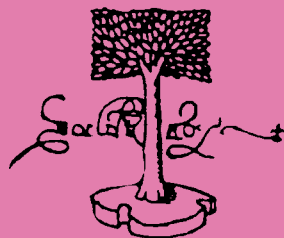

Año XLIX. urtea

124 - 2017

Uztaila - Abendua

Julio - diciembre

FONTES LINGVÆ VASCONVM STVDIA ET DOCUMENTA

SEPARATA

Erroibarko aldaeraren inguruan

(5 – Esteribarko erdialdeko azpialdaera.

Lehen erdia)

Koldo ARTOLA

Erroibarko aldaeraren inguruan

(5 – Esteribarko erdialdeko azpialdaera. Lehen erdia)

Acerca de la variedad de Erro (5 – Subvariedad del centro de Esteribar. Primera mitad)

A look at the Erro variety (5 – Sub-variety of the Esteribar centre. First half)

Koldo ARTOLA

Donostiako Aranzadi Zientzi Elkarteko Etnografi Sailekoa

kmartola@gmail.com

Esker biziak damazkiot lana irakurri eta zenbait iradokizun egin didan Xabier semeari, Euskal Filologian lizentziaduna denari.

Jasotze data: 2017/07/03. Behin-behineko onartze data: 2017/07/31. Behin betiko onartze data: 2017/08/17.

LABURPENA

Bosgarren eta azken-aurreko entrega honetara dakartzagun ekaiak Esteribarko erdialdeko aldaerari egokituriko lau herriotan bildurik daude; Agorreta, Saigots, Usetxi eta Leranotz, beste sei herritan bildurikoak azken saiorako utzita. Sailkapen hau, inoiz esan dugun moduan, Louis-Lucien Bonaparte euskalariak utzi zigun mapa miresgarrian oinarriturik dago, Pedro de Yrizarrek mapa hartan ikusi uste zituen azpialdaerak ere kontutan hartuta.

Gako hitzak: hego-nafarrera; Erroibarko aldaera (Esteribarko erdialdeko azpialdaera) euskara; dialektologia.

RESUMEN

En esta quinta y penúltima entrega presentamos aquí materiales recogidos en cuatro pueblos pertenecientes a esta subvariedad: Agorreta, Saigots, Usetxi y Leranotz, dejando los de otros seis puntos para la última entrega. Esta clasificación, según hemos dicho en alguna ocasión, está basada en el extraordinario mapa que nos legó el vascófilo príncipe Louis-Lucien Bonaparte, ampliada después por Pedro de Yrizar en lo referente a diversas subvariedades que creyó conveniente remarcar.

Palabras clave: euskera navarro meridional; variedad de Erro (subvariedad del centro de Esteribar); dialectología vasca.

ABSTRACT

In this fifth and penultimate delivery, this article presents materials collected in four villages pertaining to this sub-variety: Agorreta, Saigots, Usetxi and Leranotz, leaving the material for a further six points for the final delivery. This classification, as mentioned on previous occasions, is based on the extraordinary map left to us by the expert in Basque studies, prince Louis-Lucien Bonaparte, extended at a later date by Pedro de Yrizar with regard to a number of sub-varieties that he considered appropriate to highlight.

Keywords: Southern Navarrese Basque; Erro variety (sub-variety of the Esteribar centre); Basque dialectology.

1. SARRERA LABURRA. 2. HIZKERA HONEN EZAUGARRIEZ BI HITZ. 3. DATUEN TRANSKRIPZIOEZ BESTE BI. 4. SAIO HONETAKO BERRIEMAILEEN ZERRENDA. 5. AGORRETA. 5.1. Joaquina Navarro Galduroz. 6. SAIGOTS. 6.1. Catalina Rekalde Ilarregi. 7. USETXI. 7.1. Santiago Orradre Lizarraga. 7.2. Juana Lizarraga Lizarraga. 8. LERANOTZ. 8.1. Joaquin Mari Lusarreta Linzoain. 8.2. Hipolito Egozkue Paternain. 8.3. Micaela Murillo Goñi. 9. BIBLIOGRAFIA.

1. SARRERA LABURRA

Honen aurreko saioak Erroibarko herri guztietako mintzamoldeen lekukotasunak eta iparraldeko Esteribarkoak hona ekartzeko baliatu genituen moduan, oraingo honetan eta hurrengoan Esteribarko erdialdeko beste batzuenaz azaltzeko beta hartu dugu, datuak eskuratu ahal izan genituen neurrian, jakina. Oraingo saiora, hortaz, iragan mendeko laurogeiko hamarkadan Agorreta, Saigots, Usetxi eta Leranotz izeneko herrietan jaso genituen ekaiak dakartzagu, Bonaparte printzearen 1863ko mapan ageri den sailkapena eta, berarenean oinarriturik, Pedro de Yrizarrek 1992an egin zituen ñabardurak gogoan.

2. HIZKERA HONEN EZAUGARRIEZ BI HITZ

Honetaz aritu gara «Erroibarko aldaeraren inguruan (2 - Hego Erroibarko azpialdaera. Lehen erdia)» izenburuko saioan, ez aspaldi, eta «Erroibarko aldaeraren inguruan (4 - Ipar Esteribarko azpialdaera)» izenekoan, arestian, esparruotako mintzairaren eta beraien hainbat ezaugarriren berri eman dugunean. Beraz, balizko lagunen batek, horietan interesaturik egongo balitz, saiootara jotzea aski izanen luke, haietan esanikoak berriro errepikatu behar ez izateko.

3. DATUEN TRANSKRIPZIOEZ BESTE BI

Honekin ere berdin jokatu dugu, orain arte zenbat saio egin, hainbat alditan aipatu baitugu gauza bera. Beraz, goraxeago idatzi dugunarekin bat, halakoak ez ditugu

berriro errepikatuko, balizko interesdunak aipatu saiootara jotzea nahikoa izango bailuke halakoen berri izateko.

Aldaketa dakarren joera baten berri eman beharrea gaude, halere: saio honetatik hasita, ez ditugu, orain arte bezala, hizketaldietan nabaritu uste izaniko intonazioak tileten bidez-eta adieraziko; hortaz, interesik izan lezakeenak aski luke Aranzadi Zientzi Elkarteak 2014an argitaratu zigun *Ziorditik Uztarrozeraino...* izenburuko lanaren III. atalera jotzea. Izan ere, atal horri atxekiriko iraupen luzeko CDaren bidez entzun baitaiteke, Nafarroako mendebaldetik ekialdera, intonazioak zer-nolakoak diren.

4. SAIO HONETAKO BERRIEMAILEEN ZERRENDA

Agorreta

Joaquina Navarro Galduroz, 1894

aita: Agorreta / ama: Agorreta

Saigots

Catalina Rekalde Ilarregi, 1904

aita: Saigots / ama: Zubiri

Usetxi

Santiago Orradre Lizarraga, 1918

ama: Usetxi / aita: Zuntzarren (Arriasgoiti)

Juana Lizarraga Lizarraga, 1900

aita: Usetxi / ama: Urrizalki (Arriasgoiti)

Leranotz

Joaquin Mari Lusarreta Linzoain, 1939

aita: Leranotz / ama: Iragi

Hipolito Egozkue Paternain, 1913

aita: Leranotz / ama: Altzuza (Eguesibar)

Micaela Murillo Goñi, 1898

aita: Leranotz / ama: Erro (Erroibar)

5. AGORRETA

5.1. Joaquina Navarro Galduroz

Otoitz-apurrak (lehen saioa) (1984)

Gurutze Sandue señaliragatik, gure esaetati... -aren señalegatik gure etsaetati, libra gatxezu, bai, gure etsaetati libra gatzeizu gure Jaune Jaingoikua. Aitaren, Semearren, Espiritu Santu jaunaren izenian, amen. 'Aiteguria' también ya sabía: Aite guria, zeruetan tzaudena, santifika da zeruen bezala lurrian be. Eman... después el otro, ahora no

me acuer-, después, Abe Maria graziaz betea, Jaune dao... ya sabía pero, Abe Maria graziaz betia, Jaune dao zureki(n)...

Otoitz-apurrak (bigarren saioa) (1986)

– Ea, ba, erran ezazu berriz...

Bai, eztakit, yago eztakit, atzendu zaide. Sí, ya sabía antes todo, ¡ahora se me ha olvidao!... ya sabía: Aite guria, zeruetan zaudena, santifika da zeruen bezala lurrian ere. Man dezaguzu egunesko... No-no, ez-ez, atzendu zaide, ezetz, eztakit orai.

Abe Maria graziaz betia, Jaune dao zurekin ta andre guzien ermean, bedeiketue da [...]. Amen Jesus. Ori Abe Mariä.

¡Ya se me ha olvidao! ya sabía pero ya se me ha olvidao ya, ¿qué te parece? ya se olvidao... como rezo de la otra forma ahora yo, en castellano, se me olvida el vasco. Y así, ¡ay!... otro ya te dirá mejor que yo, ahora.

Astegun eta hilen izenak (1984)

Mira, pero la semana también ya sé: astelena, asteartia, astiazkena, ortzeune, ortzileria, larunbeta, igendia. Y, el enero también ya sabía.

– Izotzila?

Izotzille, otsalla, martxoa, aprille, maiatza, garagartzara (sic), garille, agoztue, urrie... otsalla?

– Azaroa?

Ez, azaroa después es... ¡después de octubre es azarua! en noviembre es azaroa...

– Eta lastaila?

Lastalla, otsalla¹ ta abendue!

Eultziaz (1984)

Goizian? sartu larrañera? ta an... pues, igual, atsalde, segun, noiz... igual te egun guzie! egun guzie... pasten gindue. Bai-bai, xa auniz, auniz!

– Nola egiten zen?

Pues lenik barratu eultzie, eultzie barratu.

– Baina lehenago, ez zen prestatu behar larraña?

Ze, larraña? bai! prestatu lenao bai.

– Nola?

Nola prestatzen giñuen? oi-oi-oi! pues dena... paratu ure guzietaik? larrañean... denetan paratu, paratu ure? ta gero, bidemon goizian? artu idiek? ta pino bat pon-poner...

– Paratu?

Bai, bien, sí y allí? ta andik? egun, ibili, larrañan, denetan!

– Baina horretarako, lehenik zer egiten zen?

¹ ‘Azaroa’ espero zitekeen hemen baina, antza denez, hainbeste izenekin berriemailea nahasi zen.

- (Urbana, berriemailearen erraina): Muñiga, eso ¿cómo le llamaban?
 Muñikar, la muñika...
 – Muñikatu?
 Bai, muñiketu.
 – Eta muñikatzeke, zer egin behar da?
 Ure, ure bota, ure aunitz! ure aunitz bota, t'eskoak! ilerrekoak, esku-ilerrekaiki, bota ure aunitz. Ta gero? idiek paratu? ta ibilli? larrañan.
 – Baina horretarako larrainera zerbait ekarri behar zen...
 Pues, eultzie!
 – Eta hori nola biltzen zen?
 Eultzie? pues, ori... goetan, oi, Jesus! idiekin biltzen tzunde (!), idiekin biltzen gindue eultzie, alorretaik! biltzen gindue eultzie.
 – Baina bildu, nola? eskuz edo?
 No, pues, bota, ba karrora bota? paxue, paxuek.
 – Horretarako, lehenbizi ebaki beharko zen...
 A! ebaki bei, ebaki bei.
 – Eta nola ebakitzen zen?
 Igitea, igiteaiki(n), igitea... igiteaikin, igiteaiki(n)? moztu... ori, ta gero paxuek, ize-ten tzire paxuek, izein tzire.
 – Eta aurmenak eta...
 Aurmenak es, lo que se deja, después de que se corta con la hoz o que se deja es, la aurmena; y aquellas aurmenas después se echan al fajo, pero después aquellos fajos atabas con esto, nosotros, casi durante (?) siempre hacíamos con eso. Ormenak, aurmenak.
 – Eta gero eramaten ziren...
 Aurmenak? pues ara, gero? paxu oiek? pues paratu karröan? biremoniän? ta, torri larrañera, torri? ta an...
 – Eta han zer egin behar zen?
 Ta dena! dena barratu! eultzie, barratu eultzie, segun. Gero eultzie, gero an, an ibil(l)i, idiek eta... oi!... las yeguas...
 – Behorrak?
 Biorrak, biorrak entra? ta denak ibil(l)i! bai-bai, eultzi aunitz in tuu.
 – Eta behorrek arrastaka eramaten zuten traste horrek ze izen du?
 Bai, bai, gibelik, gibel ta, gibelean ori, estrazie, estraziek!... estrazie portatzen du gibelian.
 – Eta hark zer egiten zuen?
 Estraziek? pues dena! dena, ori, eultzie dena beti... piketu? piketu dena, dena piketu!
 – Eta ondoren zer bertze egin behar zen?
 Gero bildu t'ure, iten tzelaik arratsaldean? bildu dena!
 – Nola biltzen zen?
 An berian, larrañan berian!
 – Bai, baina nola?
 Oiekin, es... ¿cómo se llama? rastrillo, el rastrillo; a los rastrillos... con la rastra y los rastrillos.
 – Arrastelua edo?
 Arrastille, gero, oiekin bildu? te geo, aizeratu! aizeratu? ta gero...
 – Bai, horretarako egon beharko zen haizea noiz etorriko, ezta?

- Bai-bai, esperatu, ezpaze tortzen? esperatu.
 – Eta haizeratu eta gero?
 Aizeratu? te gero, granoa etxera sartu.
 – Granoa nola erraten?
 Granöa? el grano ¿cómo se llama?
 – Pikorra?
 Pikorra, pikorra; pikorra?
 – Eta pikorra nora eramaten zen?
 Etxera pikorra, etxera.
 – Eta bertzea... bertzea zer zen?
 A! aotza? aotza, pues, etxean sartu, aoztegien, aoztegien aotzak.
 – Nondik sartzen zenuten? nondik edo nola?
 Oi-oi! bai, guk e, in d'in gindue; deitzen dire lar-, larraña; larraña? las sábanas, a la sábana ¿cómo se llama en vasco? espera: larrie; larriek? bete larriek ona aotzeiki? ta gero sartu aoztegien? iten tzire. Así, albaiz, ala iten dire.
 – Eta ondoren behorrak uzten ziren libre? edo...
 Bai-bai, gero itxera, ba! kanpora, biorrak-eta kanpora.
 – Eta bero handia egiten zuelarik, deskantsua hartzen zuten?
 Oiek, baño... bero aundi iten badu(n)? obeeki, eultzie obeki inen du, beröaikin iten da obeki eultzie, otzaikin eztaike! beroaikin, beroaikin eultzie, bai-bai, beroaikin eultzie, eultzie otzaikin eztuzu inen ez, beroa, beruä, bai-bai, larraña, oi-oi!... In dugu aunitz eultzi, aunitz, ta orai? orai... orai eztala iten ez, bueno, badire makinek eta yago baño orduen etze alakoik ez, orduen? etze, ez, in biar tze etxekuaki, piona.
 – Zenbat urte du ez dela egiten lehen gisa? hogeit urte?
 Oi! ahora, orai ogei, bai, ogei urtia [...].
 – Orain inon ere ez da egiten lehengo gisara, ezta?
 Ez-ez, emen yaus ere, emen...
 – Orain dena makinekin...
 Oräi dena makinekin, baño ez, orai emen badu denbora eztela... ezta kosetxaik, kla-ro! badu denbora; badu denbora eztela kosetxaik emen, baño lenao? bai.

Ereintzaz zerbait (1984)

- Eta lehen zer erekitzen zen hemen? ‘ereki’ erraten da? edo...
 Ereki, ereki, ereki, ereki.
 – Zer erekitzen zen?
 Oi-oi-oi-oi!... ereki? pues... noiz erekitzen da, e?
 (Erraina): ¿Con los bueyes? con los brabanes...
 Sí, braban, con el braban se labra; con el kolde? hacías con los dedos sembrar, con la area y todo eso; pero eso no, sembrar se hace en... en noviembre, en octubre...
 – Azaroan...
 Azaroan, azaroan, azaroan... azaroan iten da, azaroan. Orai, emen, badu denbora; ba, ogei urte bai, más que veinte años, eztela emen kosetxaik orai, erri gontan ez.
 – Eta ez da erekitzen ere?
 Ez-ez, ja ere, orai yaus ere! orai ez.
 – Eta denbora batean, zer erekitzen zen?

Zer, emen? garie, albolba, oloa –oloa es avena–, ta erue, axkola... axkola ere bai, erekitzen tze, aunitz, ta göek? pues atra, axkola, eskuz atratzen tze(n), eskuz, ateatzen tzen aixkola, bai-bai. Guk in tugu, oi-oi! amazazpi eultz-, emazazpi eun? segido in kuntie², eultzie, amazazpi eun batre eurik, euri kebe; batre euri kebe in gintue amazazpi eultzi, segido, sin nada de agua, no llovió en... oh! pues en diecisiete días que hicimos sin llover nada, diecisiete parvas seguidas; más también ya tendríamos, pero, bai, emen baze kosetxa aundie, erri gontan.

– Non? non? ('gontan' hori ziurtatu nahiz, antza)

Emen? erri gontan? auniz kosetxa! bai beño orai denek? bai, orai möntere tenak? denak nik zautzen dut ara-, ori... gariek; garie zautu ut nik denak, orai, ta orain, ze montoe t(t)iren emen! baña... denak, nik zautu tut gariek... bai-bai, aunitz. Anbertze urtez? ya zautu tut.

Hurbil herrietako euskaldunetz galde (1984)

Ba! Zilbitin ere badire, bai, uskaldunek, e? eztuz-, etzara juaten Zilbitire?

– Zilbetin aspaldi egon nintzen baina geroztik ez.

Ya habrá allá vascos ¿verdad?... emen, erri gontan ere, ni?... No, pero ya ves, ya te he dicho, porque el vasco ¿aquí? no nos atrevíamos a hablar tampoco, porque se te parecía que estaban hablando mal de ellos, si empezabas vasco y, 'estarán hablando mal de nosotros', antes sí.

– Konta, konta ezazu hori ere euskaraz...

Ez gina, ez gina atrebitzen yardukitzera!

– Zergatik?

O! pues [...] berendako gaizki... gaizki, yardukitzen, gaizki iardukitzen berendako!

– Horrela uste zuten?

Emen, ezta... no, no ha habido aquí muchos vascos tampoco, no, muchos vascos no; no-no-no-no. Bueno, los de antes sí, los de la, mis suegros y todos vascos eran.

– Zu gazte zinelarik hemen aunitz eginen zen...

Emen, ni... ¡hombre! emen bai. Ni nitzelaik gantz-, ni? ba, beëre, nik beñibat, ni sei aizpe, izen tut sei aizpe, ta seietaik? bide ¿ya sabían? no sabían vasco más que la... de seis hermanas dos sabrían vasco.

(Erraina): Y la Justa, la de Zilbeti?

A! la de Zilbeti, la de Zilbeti sí.

(Erraina): Usted y la Severa, la que está en...

A! sí, la tía Severa, también, la que estuvo en Casa Navarro, sí.

– Eta bertzeek ez?

Ez, bertzek guti-guti, guti.

– Nola ez zuten ikasi?

A! etzuten ikesi, baño... nik, nire aittetamak? beti, beti euskeraz! nere ait(t)etamak? beti euskeraz, ba-bai, emengo semeak... ziren? ta beti euskera, beti euskera.

2 'Egin genituen' da hori, geroxeago garbi geratuko denez.

– Eta zure senarra, nongoa zen?
 Emengöa, bai, badu oeite iru urte, il tzela, il, oeite iru urteko izen tu, il tzela, emen-göa; batzakie arek ere euskera.
 – Alabak ere zerbait ikasi zuen...
 A! onek ez, ez.
 – Erraten du lehen bazekiela zerbait...
 Bai an... bai, zerbait, baño guti-guti, guti.
 – Atzendu zaio...
 Gutti, atzendu zei(g)o, ezpaite arkitzen al, niok ere orai. Atzendu zaio; au be, onek badaki ederki.
 (Erraina): Ba! pero poco, yo, también, se me ha olvidao mucho, ba!
 Onek bi seme tu, ta alegratzen direte, beño? nik e... te va enseñar la abuela, pa enseñar, pero, ¡pero no aprenden!... ya no aprenderán. Bueno, orai, ora... Zubiri-, Zubirre juaten dire, e? ikeatera, uskera, bai.
 (Erraina): Ikastola...
 Ikastola o ori; pues Uretaköa da, ora, orra(r)a tortzen dena. (Geroago esana:) ... ezta guria bezala, oraiko uskera ez, oraiko uskera ezta ola, lenao bezala, ez-ez, dife-rentea da.

Egun berezi batzuetako ohiturak (1986)

– (Galdera desagokia): San Juan egunean ez ziren bedeinkatzen estrabileak edo hola?
 Pues, San Juan egunian bedeiketzen tzute? ez, San Juan egunian?
 – Ez? noiz bedeinkatzen ziren estrabileak?
 Oye, (errainari): Urbana! Urbana! oye, el día San Juan no se bendecía nada ¿verdad?
 (Erraina): Sí, el de aquí bendecía la flor de saúco.
 En Agorreta no.
 (Erraina): En Mezkiriz, me acuerdo que solían decir, eso se bendecía la flor de saúco, que después era pa la garganta [...].
 Oye, yo ya me acuerdo, a ver lo que se decía y, ‘Sarna kanpora, yende ona etxera, yende ona etxera’. ¿No es así? el vispera de San Juan era eso... y ‘sarna kanpora’.
 (Erraina): Esa flor ¿cómo se llama en vasco?
 Yaurko yo no sé, yaurkoik o; ahí no se bendecía, yaurko no sé lo que es.
 – Saúco.
 Sabuco.
 (Erraina): Pues esa flor, en las eras salía y, salía una flor muy blanca, grande...
 Yo no sé, yo no he visto; ahí también ya saldría igual...
 – Sanjuanlore edo?
 Sanjuanlorea? sanjuanlorea, zu, sanjuanlorëa izein tze; ez, Agorretan etze bendezitzen, a! orren errien ber bada bai. Agorretan ez, pues e, ori izein de, florea ona, florea ona.
 – Eta egun batez ez zen bedeinkatzen estrabileak?
 (Erraina): Por San Blas; y las hierbas esas y los helechos y ¿cuándo se bendicen?
 A, ¿los helechos? pues el día San Juan, ¡claro!... bai-bai-bai.
 – Eta atarietan paratzen dira eta...

Atarietan, bai-bai; San Juan eune, San Juan egunian, bai, bendezitzen tze? ori, a los hele...

– Iratzeak?

Iretzia! iretzia! iretzia, berla da; ta gero? patzen tzuten etxea, etxetan...

– Ze lekutan? atarietan, teilatueta, edo non?

Ez, leioetan, leioan, leioan...

– Eta atarian?

Atarien, ta leioan ta bai; ori bei, San Juan egunian, arrazoin tzu, bai.

– Eta estrabilean, abereen gainean edo, ez zen zerbait egiten?

Ez, ori, ori, orduen San Antoan.

– San Anton?

San Anton, ta aziendena; aziendak San Anton.

– Ea, bada, San Anton; hori nola zen?

San Anton, bai, aziendak orduen... iten tzute.

– Bai, baina erran ezazu zer, zer egiten zuten...

Pues, aziendetan, yoaten tze apeza, apeza joaten tzen? ta, maten tzuten bendizioa, aziendetara an; ori San Anton egunian, bakizu? San Anton egunian, bai. Gero... San Blas egunian? ori, San Blas egunian... berriz iten tzuten, pues ogiek, rosakoak eta... aunitz, aunitz, bedeiketzen tzuten; gero bela peliz?³ Kandelera, Kandelar eunian? belak, bedeiketzen tzute. Ahora, yagokorik ez.

– Eta bela haiekin zer egiten zen?

A! gero? pues...

– Kandela erraten zen? kandela?

Kandela t'or, pues tormentak ta izekiten tzelaik? pues e, bela oiek? e, iten tzuten? biztu.

– Ba hori, konta ongi zertarako; ea, ea...

Beire, ortotsak eta, bueno, tormentak tortzen direlaik, bela oiek pues bizten dire, ta gero prozosiak eta, izeten dire prozesionak eta izeten direlaik? Korpus Kristi t'oietan? bela oekin? pues, denetan, ibili... sí; ta belak, belak, beti ere ori Kandelare egunian, izeten dute. Eta, kanbiatu dire auniz denborak!

– Ze egunetan erran duzu?

Kandelera... ta febreroan.

– Eta San Antonez, berriz, apezak...

Ez! San, San Anton.... piensoak.

– Bai?

Bai; bedeiketzen tzute? pues, bedeiketzen tzute? ta... gero? iten tzuten an, donde... labranzak eta... denak, ori? botatzeko? la simiente, bota...

– Hazia?

3 'Belak (kandelak) berriz' bide da hori.

Sí, azie? pues bota... orduen bedeiketzu, San Anton egunian, iten tzute, yagorik ez. Orai eztagit, orai... bai, izen dute [...], ona ta emen ezpaite ola in lenao bezala? labrantzaik eta kosa, kanbietu baite; ori San Anton egunian, bedeiketzen tzute... bei, pen-tsuek, denak. Orai ez.

– Eta San Blas egunean?

San Blas? ori, pues pastak eta oetaik, pero San Anton eunian? pues botatzen da... claro, la simiente que se echa por los mon-, eso? y los campos...

– Bai, haziak eta...

Azie, bedeiketzu? te, azie? pues gero... eultzitzeko.

Inauterien aipamen laburra eta herrian zenbat familia (1986)

– Kanturen bat badakizu?

Oi-oi ama! eztakit nik kantuik orai, eztak-, kantuik eztakit, ez, ez-ez, kantuik eztakit.

– Bakarren bat jakinen duzu...

Ez, enaiz oroitzen ya.

– ‘Iñaute koxkote’...

Txerri ttar bat il dute, artaik [...], iaute, koxkote, tterri ttar bat il dute, artaik ezpadiu-zu maten... eztakit nola den, atzendu zaide.

– Jangoikoak kastigatuko...

Oi-oi ama!... ez, alguna cosa ya, ¡más que yo sabes!

– Hori inauterietan, karnabaletan erraten zuten. Eta zer beste egiten zen?

Oi-oi! pues an, etxes etxe ibili, etxes etxe ibili te ya zenbat maten tzioten, gero berendatu, gero an maten tzutena? berendatu, iten tzuten. Pastu eguna e, o arratsia.

– Nola beztitzen ziren?

A! igual, igual, beti bezala, beti bezala, etze, etze iten ezer; zenbait lekuten beztitze (d)a baño, gu beti igual, beti igual, etze, etze... kanbioik, igual beztitzen tzire, etzute kanbietzen yaus ere.

– Eta zer ematen zuten?

Oye, pues main, main... ¡hombre! pues main, main tziote urdea, txistorrak eta... denak oek, etxe-etxian main diote, sí, gero ogie, gero... arrotziak; oiek biltzen tzute! ta gero dirue maten baziote? dirue también. Ejejeje! dirue maten batziot-, maten tziote? t’an, dena pildu! ta gero, berendatu.

– Non?

Ostatuen, ostatue...

– Agorreta berean?

Bai-bai, ostatuen beti.

– Orain ere bada?

Ez, orai ezta, orai ezta; bai, orai ez, Agorretan ze yende eta? ezta yendeik Agorretan orai, ezta orta-, ortatik eta ja ere, ezta yausik, orai ez. Lenao bai, baño ya aundi zena, Agorretan? eskuela ta dena izen dugu, maistre eta guzie, maistrek eta guzie, ola... Agorretan; bai-bai.

– Zenbat familia ziren zu gazte zinelarik?

Ze, orduen? oi-oi-oi!... igual amasei familie.

– Bai, e?

Ba-bai, igual amasei-emezortzi, amasei sorik bei.

Goruarekin aritua (1986)

– Zuk egin duzu haria, errokarekin eta?

Bai, bai, ori bei, errokakin, errokakin bai, in dut ori bei, bei beño ari ori ezta erekitzen an, beño ori bei in dut.

– Zerena zen haria?

Ori? pues, ardiek, etxeko ardietan, etxeko ardieki ta... ta ori? ta, arreki, egiten tzute.

– Horretarako lehenbizi ardiei kendu behar zitzaizen ilea, ezta?

Orai, aprillen, maiatzan... uste garagartzoara, garagartzoara... iten tzuten eskiloa, garagartzaroan.

– Eskiloa erraten zen? edo ardi-moxtea? edo...

Eskiloa, eskiloa.

– Eta nork egiten zuen?

A! pues an, errikuek, errikuok, erriko jendeak, beti errikuek.

– Zerekin mozten zuten?

Oekin? pues e... oiekin, tijeraiki(n).

– Nola erraten da?

La tijera ¿cómo se llama?

– Kurixe edo?

Kurixe, kurixe! kurixekin? bai, te errien tziren jendeeki, iten tzute, ae(k) elgarreki? pues, gero? iten tzute gero... galtzak, arrekin, galtzak iten tzute.

– Eta zuk, nola egiten zenuen haria?

Tze?

– Bai, konta ezazu nola hartzen zenuen ilea, nola paratzen zenuen makila horretan eta...

Ez, badakizu? ni e, nie denboran, lenao bai iten tzuten oekin, bero (sic) gero nik iten nuen, iten tzieten... etxeko gizonek⁴, ari ure, ta ola, artan? gero andik tiretu? ta gero sartu [...]. Baño... lenaokua pai, iten tzuten ori o... goit(t)i oi diren, nola erraten dioten. Mira, pa mis tiempos ya cambió eso, yo no, no había hecho [...], más que me le hacían los de casa, los hombres de casa, me hacían el... eso? y yo a hacer las calcetas.

– Baina, hor bada palo bat, ezta? hemen, gerrian paratzen zena, ezta?

Bai, ni ez, nik... ez batre, ni olakoik ez, nik ez, lenaokue pai, baño...

– Zuk nola egiten zenuen, ba, haria?

Pues ni, nik arie iten nuen... je! atzendu zaide orai, nola... nola iten nuen? iten nuen? atzendu zaide kasi nola, nola iten tzireten, baño etxeko gizonen iten tziren neri, plantatu dena? ta gero nik? ari-, aria pasten [...], etxeko gizonen.

– Ez zen hartu behar makila bat? erroka edo?

Erroka lenaokuek bai biño ni ez, ni ez, nik ez.

– Eta ‘copo’ari ez zaio erraten ‘mullu’ edo horrelako zerbait?

4 Berriemaileak batzuetan, eta kontraera honetan bereziki, pluraleko ergatiboa erabili zuen.

Bai, lenaokua pai, baño, ya nere...

– Eta ardatza eta gauza horiek ez dituzu ezagutu?

Ardatza ta, nik ez, nik ez, nik oiek eztut, nik ez; ni baño lenagokoak oiek, lenaoko oiek, te nik oiek ez.

Enplastorik ezagutu ez (1986)

– Enplastorik ezagutu duzu?

Enplastöak? ez, eztut in, ez, ez, eztut in-ez, ez-ez, nik eztut in oeta-, oetaik bat egin.

– Ez, e?

Ez-ez; nere denboran? ez.

– Eta jakin ere ez? ez duzu ikusi edo aditu bertzek nola egiten zituzten?

Ez, ez-ez, ori ez. Pa cuando a mí, ¿no ves que cambiaron mucho los tiempos? yo tengo muchos años pero aún cambiaron más de las de antes... las de antes sí, hilaban y se juntaban las mujeres, nosotras no; yo no salía de mi casa. Ni, ni etxetik enaiz ateatzen; lenaoko andrea pai, juntatzen tzire kuadrillek eta aitzen tziren.

– Denbora haietan ez ziren harrapatzen apoak edo... nola erraten?

Xapoak? xapoak?... ez, ez-ez, xapoik.

– Enplastoak-eta egiteko?

Ez-ez-ez-ez-ez, ez-ez-ez, ya, ez-ez-ez-ez, ez arrimetuta ere, sapo ja ere, etzuten ükitzen ere sapoik.

– Eta karakolik edo?

Karakolak? bildu, karakolak yateko! ajajaja! klaro!

– Baina enplasto bezala-eta prestatzeko ez...

Ez-ez-ez-ez, enplastoik yaus ere, yaus ere, ez sapoik ez karakolik, yaus ere enplastoik yaus ere... ez-ez, yaus ere..

– Eta ‘mal de ojo’ deituriko gaitzaz, aditu duzu zerbait?

A! ‘mal de ojo’... bai, izeten tze, zenbaitek itentziren (!) tzute; nik eztut izen beñ ere, ‘mal de ojos’.

– Eta badakizu ezer egiten ote zen horren kontra?

Eez! pues, farmazietan? farmazian... botiketan? main tzioten medezine, botilletan, las boticas, las farmacias.

– Baina enplastorik ez zen egiten?

Ez-ez-ez-ez-ez, enplastoik ez.

Abere eta ardiez zerbait (1986)

– Abereek ze eritasun izaten dute?

Ni eztagit.

– Buruan? hanketan? edo...

Buru(b)ä, neri, gure etxean ezta il bat e oietaik, ez-ez-ez, bat e.

– Etxean, zer izan duzue? zer iruki duzue?

Oi-oi-oi! guk beti, etxean, izen tugu mandoak, izen tugu biorrak, izen tugu beak, idiek... ardie, ardie que es la oveja, ardie. Ta biorrak, las yeguas; mandoak? macho.

– Eta ze enfermedade izaten zuten horiek?

Oi-oi, pues sartzen tzirelaik, kat-, que no [...]. No, mira, pa mis tiempos ya pasaron todas esas cosas y cuando... las eso? vendí, vendí las vacas y eso, cuando ya se ponían mayores, pues se llevaban a la carnicería...

– Eramaten ziren? harategira?

Bai, eta... errietan saltzen ere bai, errietan ere saltzen aragie! ibiltzen gara; orai ez.

– Baina, nik galdetu dizut ze enfermedade edukitzen zuten.

Ez, enfermedadëk? eztu... ez-ez.

– Ez zitzaizkien granoak edo itakañak edo ateratzen...

Ba! oiek, itekañak kentzen tzuten!

– Nola kentzen?

A! pues, eskueki! eskueki kendu.

– Ikusi eta kendu?

Ikusi te kendu! itekaña.

– Eta ardiei zer ateratzen zitzaien?

Ja ere, nik eztut zautu...

– Kaparrak edo, akañak edo?

Ez, eztut zautu ñaus ere; ardietan eztut zautu yaus ere.

– Eta inoiz sortu da ardiren bat defekturrekin? begi bakarrarekin edo bortz hankekin edo...?

Ez-ez-ez-ez, ez, eztut zautu, eztut zautu nik oriek nere etxean; ongi, beti ongi.

– Guziak ongi...

Bai, bai, beti ongi.

– Ze arrazatakoak ziren, zer klasetakoak ardiak?

Oiek... latzak ez, bezte, bertzeak; latzak ez, marinek.

– Marinek?

Marinek zire, bai-bai, bea, orduen denak marine, denak marine; orai bei, orai latza tire baño orduen marine denak. Ta geo... orai're, orai dire latzak baño orduen ez, orduen denak marinek.

– Eta non ibiltzen ziren?

Pues ya, erriko... oianan, erriko oianean... beti erriko oianean.

– Eta erosi, non? erosi behar baldin bazenuten, non erosi?

Ba! izeten du etxea, etxian izeten tzute, etxian izeten tzire; erosi ez-ez, etxean, beti etxean... nik beti etxian zautautut, beti etxean.

– Joan dira berriak sortuz eta...

Bai, pues sortzen tzirenak? pues utzi artarik altzine [...], segun, bear bazute zazpi o zortzi o bedeatzi? pues etxean sortzen tzire? ta, etxe altzine aek.

– Eta buruan-edo ez zitzaien enfermedaderen bat ateratzen?

Ez, ez... eztut zautu nik, ez.

– Edo... eta hanketan?

Anketan... iten badee? iten tzute; berek etxean, etxean... arreglatzen tzute dena.

– Eta ‘pezuña’, nola erraten duzue?

Pezuña nola erraten den? no sé, ‘pezuña, pezuña’... pezuña izein de.

– Bai?

Aja! atzendu zaizkire, bakizu, pues...

– Ardi bati ateratzen baldin bazaio zerbait pezuñan, nola erraten da?

Pues, garbitzen tzute berek, berek garbitzen tzute, eztagit nola baño, bazute, garbitzen tzute beek, berek iten tzute, etzen, etze juate andik, kanpoti nior ere, denak, denak erriok iten tzute, beti orduen aziendaiki ta ala da? baño orai? orai ezpaikera ala, juaten oraik eta, orai ez.

Sorgin-konturik ez eta euskararen inguruan (1986)

– Eta sorgin-konturik ezagutzen duzu?

Sorginek? ez; ez, ez, ez, eztut aitu, eztut aitu.

– Ez? sekula? ez bat ere?

Ez-ez-ez, eztut aitiar [...], nik ere eztut aitu, nik, beñ ere, sorginkerie ez... sorginkerie beñ ere, ait(t)u. Badakizu, e... Zilbitin ta oetan? igual... bueno gaztia tire Zilbetin ere, gaztiak, ni baño gaztiagoak badire Zilbetin ere. Ta Mezkiritzen ere egon tzära?

– Bai, bai, kuxetak egiten dituen Marcos Saraguetarekin.

Aaa! Saragueta, Saragueta. No, oiek ez, badakizkite bai au, dausik yago, bäi uskaldune bera, Saragueta're uskaldune da, uskaldune da, klaro!... t'emen, Zubrin, ezta nior ere? uskaldune?

– Zubirin ez dut uste, ez.

Orai ai dire ba denak uskeraz! erakusten ai dire! baño oraiko eskura, (zuzenduz:) oraiko uskera ezta nerëa bezala.

– Baina, oso diferentea ere ez da; niri ongi konprenitzen didazu?

Emen... zuk? bai; zu, emen, orrara ere juaten dire uskaldunek, uskera erakus-, ikestera? yoaten dire, bai-bai, aunitz.

Elizako hobi, limosna-biltze eta ezkondeiez (1986)

– Aizu, elizetan izaten dira fuesak eta holako gauzak?

Oi-oi! fuesak? bai-bai, ori... bai-bei, noiz kendu dire fuesak? fuesak kendu dire... zenbat urte, izin du? ogeite... bat urte o así?

– Bai, e?

Bai-bai, berant, berant bazire fuesak, bazire fuesak or e, berant izen dire fuesak.

– Familia bakoitzak bazuen berea?

Pues bea, familiä... bakotxak bere fuesa, ta gero ileri, iten tzelaik? pues, orduen atea-tzen tzute respontsue, apezak, ta an, gañe-añean ta fuesetan, ta belak, belak bistuik... orai denak, orai ezta alakoik.

– Belak edo kandelak?

Bela, bela, bela... aiek, fuesan? belak.

– Kandela ez zen erraten?

Ez, kandela; bueno, bai, kandela e pat-, patzen? paatzen tzute kandelak ere baño... fuesak.

– Ez dira gauza bera bela eta kandela?

Bela, kandela?... kandela tire, bela sartzen da kandelan ¿verdad? baño fuesetan badi-re zuloak, t'an, zulo aetan, sartzen tze bela, bai. Ta... orai? akatu dire! lenao ilerietan? pues... yendea, orai, orai más, dena au, juaten tzen yendëa baño orai kasi yago, orai autoetan ta juaten baitire, orduen oñes juan bear tzute? ta... baite, juaten tze, bai, yendea ileretara.

- Eta ilarietan bakarrik bizten ziren belak? edo igandetan eta...
Ta, ez! eta beti! mezaren, meza... eunero meza? pues eunero bistuiki, bela; bai-bai-bai.
- Meza erraten zen bakoitzean...
Beti-beti, beti-beti, beti-beti, belak, mezan? ta... de, beti.
- Zertarako bizten ziren?
Oye pues, meza... aik denak, apezak mez- dan denboran? pues...
– Difuntuendako, ezta?
Difuntuendako, difuntuendako... ya! orai ezpaite!
– Difuntuendako edo hilendako? igual da, ezta?
Igual da, biziendako ta berend-, biziak, biziak ere bear du, biziak ere bear du!
– Eta limosna biltzeko, zer pasatzen zuten? boltsa bat edo?
Ande?
– Elizetan.
Elizan? pues, apeze-, apezak aitzen dire responsue maten? ta ai ya, an botatzen da! apezak ere responsue maten tu, obiotan. Obie, obiek? a las fuesas se llamaba obiek, obie, en vasco obie. Obie es la fuesa, y ahí, en la fuesa, apezak...
– Hobietan...
Bai, erreponsue, te arara? bota dirue! apezai, responsue.
– Boltsa batean edo?
Ez, ez, ez, eskue, eskue.
– Eskuan ematen zioten?
Eskuen ematen tzien, bolsaik ez batre.
– Orduan fuesa erraten da ‘hobie’, e? hobi bat?
Obie bat⁵, obie bide, obie iru... obiek.
– Denak ziren berdinak?
Ba! bai, igual, igual... igual.
– Igualtsuak?
Bai-bai, igualtsu; jobiek se llamaba a las fuesas! obiek.
– Eta limosna eskatzeko ez zen pasatzen bandeja bat edo holako zerbait?
Bai, mezako denboran, pues, monagilloak, pasten tzuten bandejaiki, biltzeko dirue.
– Ez duzu ezagutzen atabaka izeneko gauza bat?
Ez, bandeja; pasten tzute bandejak? ta, ala, ara bota?
– Eta norbaitek ezkondu nahi zuenean, zerbait egiten zen?
Pues lei-, ori, leitzen tze, bai! iru igendez, leitzen tzen... ori.
– Amonestazioak?
Amonestazioneak, amonestazioneak segidoa; bai-bai, iru, iru igendez.
– Horiek leitu bertzerik ez...
Ez-ez-ez, ez, yaus ere, orrek sorik, or yaus ere; amonestazioneak leitzen tzute? ta, yaus ere yago.

5 Hitzen bat, inoiz, beharrik gabe mugaturik dakusagu, agian bereziki Artzibartik Olaibarrerainoko esparruan. Litekeena da gure berriemaile batzuek –adin handikoak denak eta, gehien-gehienetan, luzaz euskaraz hitz egiten egon gabeak–, a mugatzaile hori, oharkabean, hitzaren zatitza jo izana.

Bortz, zortzi, zortzi izen tut, ta bortz illäk; bortz seme illäk batut, bortz seme. Y aizpek ere? seëetan? lau, ahora bide, bide gelditu gara, lau illak. Ta nik anbertzte urte? ta ni emen.

– Eta noiz arte?

Ai-ai! Yinkuak nai duen artio, Yinkuak nai duen artio.

– Hala erraten da, e?

Bai-bai; il tie ya gaztiak. Zer! oietaik, ze akzidentëak eta ze gauzek oitzen (sic) diren! ze akzidentiak!

Abereak ferratzen (1986)

– Abere bati paratu behar baldin bazitzaion ferra, nora eramaten zen? Agorretan ez zen izanen...

Ez-ez-ez, onara, Zubrire, Zubrire bai, emen beti izen da... errero ona, beterinario.

– Nola erraten da?

Oi! badakizu ez, enaizela oritzen? erreroa.

– Zurgin edo?

Ez, zurgine da carpintero, tzurgine es carpintero.

– Harotza?

Arotza? arotza, arotza será, sí.

– Zuk ikusi duzu ferra paratzen?

Baai!

– Nola paratzen zen?

Oi-oi! pues, korrito (?) ta, bazuten bere... ori pa, an sartzen tzen azka ori?

– Zer? zer zuten?

Oiek, ba, el pie, eskuek iruki! ata-, lotu, lotu or mandöa? gero zuk iruki! bueno ni ez, pero gizonak tortzen tzire? ta, gizonak iruki. Ta, arek? paatu arrek ori.

– Ferra paratu...

Ferra paratu? ferra paratu.

– Zerekin sujetatzen?

Je, eskueki! eskuekin sujetatzen mandoa!

– Bai, baina ferra zerekin sujetatzen da?

A! pues, itze, itzeaiki(n), itziak, itziak jartzen⁶ tzute.

– Eta aberea geldirik egoten zen?

Bei ba! aja! zenbait, zenbait [...], ni enitze tortzen bein ere, beti gizona joaten tze, gizona, gizonak tortzen tzire, ortako gizonak.

6 Hitz hau, 'paratu' aditzaren sinonimotzat, Esteribar honetan aurkitu dugu, ustez mendebaldera begira. Honela, Agorretako *jartzen* honez gainera, Usetxin *yarri / yartzen* eta *jarri / jartzen* ageri zaizkigu, eta Urtasunen *yarri*. Ekialdera begira, Erroibarri izena ematen dion herrian *yarrita / yarrite* aditu dugu, baina 'eseri'ren esanahiaz.

Zubirin adineko hiztun euskaldunik ez (1986)

Baño, en, aquí en Zubii no, en Zubiri pocos vascos habrá. Ba! ya van, al vasco ya van.

– Ezagutzen duzu zure adineko norbait hemen?

Emen? ez, emen nere adiñekoak eta, ez, ez, ni baño... gazteago, gazteago izin dire; nere adiñekoa emen...

– Edo hemengorik edo inguruko herrietatik etorririk edo...?

Ez, ez-ez-ez, uskaldune emen ezta izein, Zubrin, ni baño... nere adinekoak ez, eztire izein, ez-ez-ez. Emen gazteagoak dire; badire bai, emen Al-, Alkozkoa, bat, bada, arrek badaki uskera ere, baño... bezteik ezta ez, baño ori nerë baño gaztëago da. Ezta, emen, uskaldunik orai. No, pero ya te estoy diciendo en castellano, pero, aquí, el vasco, ¿están ahora? muchos vienen al vasco...

– Ikastera, e?

Sí, una nieta mía también ya está aprendiendo el vasco, sí-sí, ya está. Y ahora me dicen a mí mis nietos a ver por qué no les hay hablao a ellos en el tiemp-, je!... Yo con mis padres siempre hay hablao vasco, ¡siempre con mi padre en vasco!

6. SAIGOTS

6.1. Catalina Rekalde Ilarregi⁷

Familiaz zerbait (1989)

Juan dire Iruñea ala? pues... zenbat? amar anaia? o, arrebak eta anaiak? amar ongi, ta iru, nik uste, emendik. Ta bertze at, Iruñeköa? azi ginuen... in tzenian, nere amak bar zitun? ta karri zuen bertze at, Iruñeköa, de un diputaö, ta in tzuen ure're... ien zue etxea, Iruñekua, bai; ta ola!

– Aita-amak nongoak ziren?

Aitetama? ama zen Zubiriköa, ta aite Saigosköa.

– Biek zekiten ongi euskara?

Ba! aitek, amak beño obeki. Ba! amak ere bazakien beño ez aunditz.

– Zubirin lehenago galdu zen, e?

Po! Zubin etzen ja ere; gu eskolara? Zubrire jua gi-, orduan baiginen? orduen ja ere guk, uskera.

– Zergatik galdu zen lehengo Zubirin?

Ze? etzen apenas, Zub(i)rin; gu juaten gine eskolara Zubrire, ta an maestroak e, eiten tzuena? denak... erderaz. Gero ere [...] ikesi ut nik emen eta ola.

– Bai? zuk emen [Eugin] ikasi zenuen?

Yago, bai-bai-bai, Saigotsen biño yago.

– Baina, txikitan ere herrian pixka bat ikasiko zenuen...

7 Andre honek, Eugira ezkondu ondoan, Saigotsen txikitan ikasi euskara erdi ahantzia errekuperatu zuen.

Bai! klaro, aitu zerbait? bai, beño...

– Denbora hartan Zubiriko adinekoek jakinen zuten.

Bai!... zenbait zar, zarrak, akaso zenbait beño, ez! gutti! etzen Zub(i)rin ja ere uskeraz erraten, batre! ez orai bezala ikastola eta gauze, ja ere! eskola... erdaraz ta fuera.

– Orain ez duzu ezagutzen inor Zubirikorik?

Zubiriko, uskera dakiena? ez, uskeraz dakiena. Klaro, akaso iz(e)in die orai, porke... asi dire ikastolan ta bertzeik ere, mateunte... uskeraz, emen ere eskola; tortzen dire, bakizu, Zub(i)ritik, matera.

– Bai, baina horiek kontatu gabe.

Oiek kont-, no, e! kontatu gabe? ez, ez.

– Zaharretarik eta...

Zarretan ez-ez-ez, ezta izein, ez, ez, eztira juaten, ez, keba! zarrak ere... kasik fan dire denak; ez, Zubirin...

– Iruñean edo Burlatan edo horietan ez da izanen inor?

Or ere ez-ez-ez, keba!... Ez, ez, nik ez, nik ez. Zubrin? Zubirin? ez-ez; akaso gazte zenbait izein du, azie, ibili dire ikastolan ta orgatik...

– Baina, hori aparte da...

Oi aparte da, klaro; ezteron⁸ lenaokoak? ez, keba!

– Orain ikastoletan denek ikasten dute igual...

Igual.

– Baina, lehengo formak bilatzeko behar dugu lehengo moldeko euskara...

Lengo moldeko esk-, a! klaro, klaro. Pues ez-ez, Zub(i)rin ezta izein bat ere. Oi, Elka-no ere? apenas daki orrek ere!

Haur-jolasen inguruko oroitzapen urrunak (1989)

– Haur zinetelarik, zertan jolasten zineten?

Pues erderaz, erderaz.

– Baina, zer yolas?

E! yolasak, pues denetaik!

– Jostatu edo, nola erraten da?

Txostatu, bai. Pero aide-... yostaketan. Erraten ginue: ¡vamos a jugar! erderaz.

– Tabatan edo?

Tabatan, denetan! laisterka, a tocar y correr, ta tsogan, saltoka, bi aldeatik artu bat? te... gu sartu... ibiltzera, saltatzera; ta ola!

– Eta altxatzen-eta, hola ere bai?

Altxatzen ere bai.

– Hori da ‘a esconder’ ezta?

‘Esconder’, bai, bai.

– Eta ikusteko nor gelditzen zen ‘para’, bertzeak altxatu bitartean, batek kontatzen zuen, ezta?

8 ‘Ezteren, ezbereren, ezperen’ bide da hori, ‘bestela, bertzenaz’ edo.

Bai, kontatzen, pues hasta veinte igual.
 – Eta ikusteko nor geldituko zen horrela, egin behar zen zerbait?
 Eez!
 – ‘Dona-dona’ edo... horrelako zerbait?
 Ba, bai, bai... klaro baetz.
 – Eta nola kantatzen zenuten?
 Bai, beño ez, etzaide oroitzen; dena erderaz, baña... bai, bai, ori bai; y a tocar y correr.
 «Vamos a saltar la sogá, y dar pares», y «vamos a jugar a... kuruketas», a esconder...
 – ‘Kuruketas’ erraten zen, e?
 Kuruketas, bai, bai.
 – Baina erdaraz ari zineten?
 Bai, dena erdaraz! ez gindakien batre baskoik e, dena erdara! etzen bas-, baskora atzera! ez-ez, Zubrin ez. Lenago? bai akaso, ta aurten? izein tzi-, itten... bazen yajo⁹, ez aunitz, ez aunitz, eta Urtesun, Urtesunen ere bai yago, emen yago.

Burdindogiko Santo Kristoren ermita (1989)

– Aizu, Saigots eta inguruko jendea nora joaten zen erromerian?
 Erromeriá?
 – Bai, Burdindogi edo...
 A! Burdindo-, Burdindugire, zen, lenago, bai.
 – Egon zara zu?
 Bai, egon naiz, bai.
 – Kontatzen ahal duzu nolakoa zen hura?
 Ape-, apez, jua arata? ta, maten tzuen meza, ta ematen tzien bazkariék eta guzie, eta faten tziren ostatue, t’artzera zerbait, ta yan an, ta erosi zerbait? ta gero? meza ez, ta errosario? ta gero etxera.
 – Zenbat herritakoak joaten ziren?
 A! juaten tziren Lanztik eta, aunitz!... Baztandik ere tortzen tziren.
 – Esteribarko herri guztietarik?
 Ba! erri guztietarik akaso ez, lenbixko ez.
 – Eramaten zen gurutzea eta?
 A! bai, klaro; gurutzia etzen ematen ez, an tzen dena.
 – Eta apeza zuekin joaten zen?
 Bai, te apeza joaten tzen Urtesundi.
 – Ze ordutan ateratzen zineten herritik?
 Bueno, segun... segun; igual zortzietan-amarretan o ola. Gero? muxu man, an in muxu? eta an, arata an, an bazkaldu? eta an yan. Ta gero, torri bueltan.
 – Zenbat denbora zen oinez? ordubete edo, bai?
 Bai, yago izein de.
 – Eta nork paratzen zuen han taberna?

9 Yago (‘gehiago’) bide da hori.

- Ja e! maten tzuen emendik, ta Urtasundik eta ola, Lanztik eta, juaten tziren.
- Eta ermita zer, polita da?
- Bai, pol(l)ite da, bai, arreglatui tao ta ongi dao orai ere; in tzuten arreglatu yago. Aspaldikua izein de beño, gero arreglatu zuten ta majo gelditu zen.
- Eta hor Santo Kristo bat bada, ez?
- A! bai, bai, Santo Kristo de Bordundogi.
- Fama handia du, e? inguru horretan...
- Bai-bai, aundia.
- Eta jendeak badu deboziona?
- Badu deboziona, Baztandik ere tortzen tziren [...], pero orai eztakit, akaso torri zen len geyago; yende auniz tortzen tzen.
- Meza ere egiten zen?
- Bai, bai, mezetara... ta eztakigu.
- Eta bazkal ondoren, musika soinatzen dute?
- Musika? ez... ba! aunitz, bakarrik ikusten da orai, orai izeten da musikä, bai, te lenao apenas iten.
- Nonbratzen ziren mayordomoak eta?
- Ez, ez, ez, orr ez; te errietan? berek-, bereëak, nere errietan? bai, bestetako, beño arata ez. Aek zuten una romería, ta faten tzen ta, fuera! Patzen tzuen eune? ta an maten tzen meza? ta akaso bezperak e zerbait? bai, yago...
- Eta taberna bertzerik ez zuten paratzen?
- No, e... norbaitek maten tzuen pues con taberna ta... gauzek ta, aurrendako ta pixket, ola, jaleo pixket...
- Eta bestela, koilaronak, aizkorak eta holako gauzak ez?
- Ez-ez-ez-ez-ez, olako gauzeik ez.
- Ezagutzen duzu Gaskuko San Urbano?
- ¡Hombre! an bizi... eon ginen bizituz e geyo.
- Bai? han egon zinen bizitzen?
- Aitetama ta izeba, t'enterratu dut.
- Orduan ongi ezagutzen duzu?
- Sí, obe, obe onki? ez, ya enaiz oroitzen ere.
- Ba, hara bai, eramaten zituzten aizkorak, koilaronak, uztarriak eta...
- A! bai, kollaronak, ala zerbait... klaro, auntzek saltzeko, denetaik, denetaik, toki guzietaik, beño beti ere...
- Burdindogira ez.
- Ez, anbertze ez, Gaskue dena karretera da? zen karretara? ta orai ere? ju! alderaño? an... juntatzen tzen ya aunitz, juntatzen tzeren festaiki(n), bertze auzo bateki, maten tzuten yatera, denetai(k) an!

Ogi egiten aritu izana

- Ogia egin duzu?
- A! lenago bai, bai, zortzi egunetan iten genuen ogie.
- Kontatzen ahal duzu nola egiten zenuen?
- ¡Hombre! erenetik...
- Baina ongi kontaturik, e?

Ongi kontatuik? ajaja! e? ongi kontatuik? oso; ay! baña... uskeraz? ez naiz ya-ya...

– Bai, bai, euskaraz, euskaraz...

Eta an ibiltzen tzen olantza¹⁰, bezperatik, ta patzen tzuten oyal batëan, ta bidemorian? arraunditzen tzen? ta orduen botatzen tzen ure. Iten tzen aski lekue? iriñe, ta ala, oromayan! ta gero, botatzen tzen ure? ta botatzen tzen ora, ori... masa iten tzen bezpera! ta dena ongi batitui koiti ongi-ongi-ongi-ongie, nola batitu? te gero, irine, poliki-poliki bota? ta dena... oztu ederki? bolon ugele? ta gero, iten tzelai(k) ongi... ori... artu? gero botatzen tzen iriñe? ta gero, loditzen tzen? ta ai zuten (!) dena gañean; benga bota? ta trabajatu, trabajatu masa. Buelta man? alata ta onata? ta gogortute, in-in biar du lan aunitz.

Ta gero? patzen tzen mantel bat? ta arata bota irin pixket? ez pegatzeko? ta botatzen masa? ta alde batetik artu? ta bestetik artu? ta... ertsitu! bien ertian, ta patu buñuloa ala, atzean, ta gero, berriz, tapatu. Ta gero, labia bistu? ardagaizki ta egos pixket egin-ta, ta iten tzelai(k) ogie goratu? ta labiä ure bixtu? goitiko... ure? pues orduen, garbitu ongi labia? bi aldetara? ta ara bota irin pixket? ta in ogie? ta jatea; ori iten tzen.

– Zenbat denbora egon behar zen esperan?

Ba! bai, esperan ez! sartu? te, poco más o menos, iten tze, artzen tzue bee koloria? ta gero ateratzen tzien opilek; lemizi opil batzuk iten tziren, olako guziak, yateko segido. Ta gero? ogiek? pues, atra? ta maten tze kax-kax-kax-kax, ola? ta, jotzen baginuen? ini taudela, ta ordun atra, ta fuera!

– Zenbat opil egiten zenuten aldi bakoitzean, labekada bakoitzean?

Oi! pues, zenbat opile?

– Astebeteko edo bai?

No, aste bateko ogie bai, pero opillek? bat o ola, yateko gustoen alde.

– Erran nahi dut zenbat egunetako ogia egiten zen...

Oi? zortzi euentäko, zortzi lo que es, zortzi bai.

– Pala batean sartzen zen?

Sí, pala baten e, pala bat bien patu? te man irin pixket? arata? ta, paatu an ongi... ongi iñek ogiek? ta, sartu! ta gero artzen tzuen, poco a poco-poco a poco artzen tzuen koloria.

– Poliki-poliki...

Polliki-polliki, t'artzen tzuelaik koloria? pues, sube ure? iten tzen bil-, ta, ordu et o... ordu et et'erdi? artu pala? ta, atera ta kusi, nola zagon... artu ta fuera.

– Eta astebeterako, zenbat ogi egin behar zen?

Zenbat ogi? ba! ¡pues qué se yo! amar ogi o ola.

– Haundiak, ederrak...

Bai! ederrak, ederrak, ederrak iten tzien.

– Labea piztu baino lehen garbitu behar zen?

Labia? in bear tzuen bistu; bai! labia garbituiar tzegon, klaro!

– Zerekin garbitzen zen?

Pues zerekin, ateatzen tzen isetsa... berdieiki(n), garbitu.

10 'Orantza' bide du horrek, 'la levadura', alegia.

– Eta hori haga baten puntan loturik edo...

A! aga ez, bide, isetsa bat, isetsa bet bezala, garbitzen den lurrian, pues ure in? ta giö ederki garbitu, otz... pixketeki gabe; ta gero, auiek, ateatzen die garbi-garbiek.

– Zuk zeri erraten diozu isatsa? ‘escoba’ri edo?

Klaro, isatsa? escoba.

Lixiba egiten (1989)

– Eta arropa garbitu, non egiten zen? tinaja batean, lauza baten gainean... non?

Eeee! ugeldea, artu arropa guziek? ugeldera; ta gero... karri etxera? ta, kubo batean egosten tzen? autseikin. Patu katxarro bati?

– Bertz bat edo?

Bai, ta gero, beremonian atrea? ta berriz garbitu... ugeldian. Dena akklaratu ta gero man azuletia, ta denak; ola! ugeldea.

– Zenbait lekutan paratzen zuten tinaja batean...

Pues tinajak, pues orre tire, cubos, oie tire.

– Eta nola paratzen zen arropa? zer goitian eta zer beheitian?

Beitien? etzen patzen ja ere, iten bazen de kolore? beitien, beño ziren kasi denak egos-teko? zuriak. Ta gero, patzen tzelaik kuboak? gero patzen tzen tela bat, ta gero botatzen tzen autsä, ta arrekin egosi, ta bidemonian atra? ta, orduen sukaldera. Ola, in dao.

– Eta idortzeko, non paratzen zen?

Pues an, bazire setoak, nonai, ugelde parean.

– Setoak? hesiak eta...

Ertsiak eta an, an... ta bertzeak? artu, eta etxe aldera.

– Erran nahi duzu ‘matorral’ eta...

Bai, matorral, bai, matorrala, bai.

– Eta botatzen zen ur hura nondik ateratzen zen?

Pues bazen tubue.

– Izenik bazuen tubo horrek?

La e... erraten tzen ‘el cubo de la, de... cocer la colada’, erraten ginuen en castellano. Pues kubo at zen ta gero zuen? at(e)ratzeko? mutil bet¹¹ ola? ta, or bañera bat paatu? te arata, za! atetzen tzen ur guzie. Ta berriz bota, garbie, ta ola!

Zubiriko zubiaz (1989)

– Aditu dut Zubiriko zubian, denbora batean, zakurrak arrabiatzen zirenean...

Pasten tziren andeik kulike¹², bai.

– Bai, zubiaren begietan barna.

Zubiain begian barna.

– Aitu duzu zerbait?

11 ‘Euskarri, eustoin bat’, alegia.

12 Horrela aditzen uste dugu; ‘handik korrika’ ote da?

¡Hombre! kusi ere bai.

– Bai? nola zen kontu hura?

Pues e, ez ni-, ori eztizutule¹³ errain, oi nik eztakit nola zen ori. Zen o... como decían, un puente pa los perros rabiosos, ta arata pasten tzuten, eztakit zenbat buelta, ta adios.

– Eta kentzen zitzaien?

Sí-sí, bai-bai-bai, kasik denek... ola! orik tortzen die; andik pasten giñen gu, eskolara fateko.

– Eskolara joaten zineten Zubirira...

Zubirre, sí-sí, ugeldia pastu? te... sartzeko aldera? Zubrin bezala...

Inauteriak herri guzietan (1989)

– Inauteriak badakizu zer diren?

Karnabalak.

– Egiten ziren Saigotsen?

Nola e-? erri guzietan!

– Herri guzietan, e?

Saotsen¹⁴ ezin gabe, eneatzia bazen? bezte guzietan?

– Eta zer, zer egiten zen?

Pues etxe batian iten tzien ostatue bezala? pues, ibiltzen tzena? pues an... yan.

– Ateratzen ziren gazteak etxez etxe? edo...

Bai! gazteak etxez etxe, kerren bat o bide artute? maten bazioten... urdea? maten bazioten... oe, longaniza?

– Lukainka?

Ta lukaika? ta... arrotzëak? eta ala! bai iten tzen e.

– Urdaia eta?

Urdea ta denak! bai-bai, ta aeki, ostatuen yan? ta...

– Nola beztitzen ziren?

Ez, beztitu bege, deren bezala, etzituten patzen ja ere ya; orai patzen dute yago emen ere, beño lenago etzen patzen ja ere.

– Ez kareta zenbait edo...

Ez-ez-ez-ez, deus ere, deus ere.

– Eta dantzatu edo soinua edo akordeona edo...

¡Hombre! kordeona... zelaik? je! Saigots erri ttarra zen beño zen alegrëa.

– Zenbat familia ziren zu gaztetxo zinelarik?

Pues? e... ya badakizu ze etxeak diren?

– Zenbat dira orain, zortzi edo hamar?

O amar? klaro!

– Baina orduan beterik zeuden, ez?

Bai-bai.

13 'Ez dizutela' behar du horrek, aise antzeman daitekeenez.

14 'Saigotsen', alegia.

- Eta familia ederrak, handiak, e?
- Familia ederrak, aundiek.
- Ez oraingoak bezala...
- Ez-ez-ez, yago, yago... ya, familia majoak ziren.
- Eta gazteek ez zuten eramaten eskobaren bat edo?
- Ezetz, ez-ez-ez!... formal.
- Nola erraten duzue? isatsa edo?
- Isätza.
- Ez zuten deus eramaten...
- Keba! bakarrik da, ori... erranian? ta...
- Puskak eskatu.
- Bai, puskek eskatu, bai-bai; lenago ala iten tzen.
- Eta ez zuten deus ere kantatzen?
- ¡Hombre! ‘Iraute koxkote, txerri ttar bat il dute, man digute pixket, non loke’... ja!
- zenbaitzuk bazakiten ori.
- Aber, aber nola den hori...
- ‘Iraute, koxkote, txerri pixket man digute’...
- ‘Txerri ttar bat il dute’...
- Ta ‘txerri puske man diute’. Ta ez dut yagoik.
- Bueno...
- Orain duzu lana.

7. USETXI

7.1. Santiago Orradre Lizarraga

Erriberan euskaraz? (1986)

Zengatik, nik atazteunt kontue emen, orai Erriberan ezta... uskeldunik or, iñorr ere. Ta, orgo terrenoko... izenak eta denak, uskaldunä tire. Nik, orgatik, gietzen naiz? lenbiziko mintzetzie izen tzela usk-, uskeraz, dudei kebe gañera! zengatik olako mendi betei patzen diote izen bat? ta... ure, noiztik onata eldu de? ori de ba. Nik orrengatik esateut, uskera izein tzela lemixiko... mintzetzea.

Lau familia herrian (1986)

- Zu, hemen, haur ttarra zinelarik, zenbat familia zineten?
- Ba! familie gutxi izen gera emen beti; len giñen... lau familie, beño, lau familietan? etxe bakarrëan, amar, amabi... laun izäten, etxe bakarrëan ori, bai.
- Orduko familiak luze eta...
- Orduen luziak! bof! bai-bai; orduen amar, amabi anai, normal izeten tzen, je! jeje! edozein etxetan.
- Eta denendako lana bazen?
- Be! lana, lana, pues e...
- Orduan ez zen ez traktorarik eta ez...

Dieus ez! orduen, ez traktorik eta... gauze ba, adelantoik bat ere men tze. Lur lanian aitzen tzen e, jendiak, geen-geiena. Bizimodu? pues, pobria izeten tzen, pobria, ta etzen bertze moduik! fabrikeik eta ez baitzen orduen? pues... ar tzak! aunitzek? pues, oianian aitzen tzien, iketz itten ta, ola.

Ikazkintzaren ingurukoak (1986)

– Zuk egin duzu ikatza?

Ni enaik aitu beño... bai, badakit nola iten den, bat e duede kabe gañera!

– Kontatzen ahal duzu?

Ze? nola iten den? koño, pues ori... ejeje! pero ori, lemizie? pues, oiana... bota, erraten dugu guk, o sea, moztu. Orrekin, emen sorik? geena gustatzen tzen iketza iteko... bagöa, baguakin; pinuakin eztut zautu emen iketzariä. Ori moztu? ta gero... balimezen aun-, lodie? arbol lodie ta ori? pues, arraildu iten tzuten.

– ‘Rajar’?

Bai, arraildu; tä, gero?... ori, ikaztogia esaten giniona guk? plantatzeko? olako, plazoleta t’iten tzuten? redondo-redondoa. Eztakit zenbat metro izein tzuen, zirkunferentzian; nik, ori, eztut oitzen, zematzu metro. Ta an asten tzien? ori... lenbixien? erdi-erdien jartzen tzutzen, lau egur, ola, arrailduek, luziak, tente aiek, ta uzten tzuten? barnian? olako zuluä, ereki(i)k, ta gero, andik? aixkurea? aëek, lemixiko lau abek? paratute? asten tzien, gero, eurre? ur, ori... lodi ortaik? tente jartzen, ta ingurukoan-ingurukoan, patzen tzien, ta... azkenian gañeköa? pues, beti... akitzera alako... muturr antxa.

– Akitzera? zer da hori?

Akatu, o sea, kaskoa; kaskoa da...

– Bukaera?

Bai, bukerä, bai. Pues ori? ola, gutxire-gutxiago gora? ta, ola iten tzuten; beit(t)iti? puskek zabaldu, zabaldu... ta ya ure betetzen tzutelaik, zuten toki ori, prestatue? gero azkenëan, gañan? eurre paratzen tzuten xeaokoa, meaokoa, egur... finaoköoa, akaberran, dena berdin-berdiñe gelditzeko. Gero, ta parat-, azkenean tapatu zuten ure, gero... lasto aiek, gorbela esaten giñion, ori bagoak botatzen duen... lastöa bera, ostöa, ori bera, ori... inguruköan? ure paratzen txioten egurre gañetik? dena... olaxe zion, ta gero azkenian? akitzeko, akitzeko gero lurre. Ta lurre, beti... klaro, iten tzuten? ikeztöi betekin? len usetu e(t)zena, len egosiä izen tzen ikeztögi oieteik? eta, lurr oi, ori duik e, ori lur obie izeten tzen dui kebe. Orrekin tapatzen tzuten dena. Bizpiru... eztait, eri ola, lodi, paratzen txioten...

– Eri?

Bai, piru eri¹⁵ ola... eztait zenbat zentimetro! bizpiru ola...

– ‘Dedos’ ¿no?

15 ‘Bi-hiru eri’ bide da hori.

Bai; ori, loditesunek, lurre? ingurukoan dena? ta gero, sue maten txioten gañetik! an, aextian erran duten ori... erekik uzten txioten bokete oi? urä erdi-erdire eldu ze, ta gañetik botatzen txioten... brasa.

– (Gaizki ulerturik): Erdi-erdi gelditu zen?

Bai, ure, ure eztakieat (?)... erdien gelditzen tzen, zul ure, nik erran dutena... lemixik, asteko ure; gero ingurukoak joaten tziren denak, berdiñean, eurre paratzen, eurre? tente. Ta, ure gero... suen, andik? brasa sartzen txioten andik, brasa-monton... aundie, gañetirik; ta, ure? ‘egosie’ erraten... tzaiona, egurr oi? ezta... erretzen ori e, egosi iten tzen. Asten tzen gañetik, kaskotik, sue... bajatzen tzen peko zolaraño, beño gero... eztaikit zen, mixterio duen orrek? aiziangatik o ze ize(n)? sue artzen asten tzen gañetik, kasko-kaskotik, ingurukuan. Ori... lurr oi? errateunten, erran duten oi, tapatui tagon ori? pues ori... zuletzen tzuten.

– Lur horri nola erraten zaio?

Guk e... udoriä erraten giñion gu orrei, udörie, bai.

– Eta ‘zoia’, zer da?

Pues, zenbat tokietan? ori, lasto patu biarrian? iten tzuten, ez bazen lastöa, ez bazuten an? zoia; zotalak atra? ta zotalaki. Beño, beño... emen nik beti zautu dut, beti xola. Bai, zenbait tokietan, esan tzuden¹⁶ bezala, pues ez bazen... lasto ortäik tapatzeko ta lurre bazuten ona? pues, zotalaki, ikusi ut nola ari dien egiten, beño emen, sorik, geienak ola iten tzuten.

– ‘Sorik’? zer da hori?

Je! eztagit nola... errain dizut orrek zer nai duen erran... erderaz ‘lo que es’ errateko bezala.

– Bai, nonbait aditu dut baina ez nintzen oroitzen. Eta gero, zer?

Ta kero... orai gostatzen zakio? seun... ze tamaño zuen, aundie... aundie samar balin bezen? pues igual, pues... amiru o amabortz egun, gostako, gostako zaizu ordua(n), denea, egosteko. Gero, eun, bi eunes o ere? iten tzuten? gañetik garbitu, lurr oi kendu pusketiak, ta... betegarrie sartzen txioten, egurre xeak, egosten tzaen bezala bajatu kaskotik? eun askoetan? ori sartzen txioten, eunero? o bi eun te eztaik zenbat eunteko ori sartzen txioten, betegarrie erraten giñion oi. Egur xeaokoa? ola, llaburre? te... gero? ure... berexten txuten lurre ori dena? kendu? uzten tzute agerien, dena, brasetan tzaon eurre, ori dena! ure sartzen tzuten? ta gero... berriz, berri-berritik? tapatu, aextian errateuntzela¹⁷, orbelakin ola? ta gero lurre? ta gelditzen tzen lemixien bezala, ola, beitti... beittireño alleatu biar tzio. Ya, bajatuz, bajatuz daen bezala ori, egosiz? zule-, zuletzen txioten? pues, zenbait, o sea bide-iruntik? azpiaotik, beitioatik, zuletuz joaten tziren? azpireño alleatu biar tzio.

– Eta ‘udiria’ da...

16 ‘esan dizudan bezala’, alegia, aditz laguntzailearen lehen silaba erorita.

17 ‘Erraten dudana bezala’ bide da hori.

Lurre... lurre, lurre; erran dutena nik aextian, por ejemplo... ikeztogi bet o bide o iru egosi ziren... gurean? lur, lur belz-beltza gelditu da urä, fin-fine lurrä? belz-beltza? eta, ure an, uduria.

– Batzuetan ateratzen da ke azul bat, ezta?

Azul-azule, kea... arront azule, ta begiek paratzen batuzu an, eztizu erretzen ere, ke arrek eztu erretzen bertze... emendik ateatzen den... su ontaik bezala, kea... orrek, emen, ukitzen baizu begiek eta erretzen dizu segidoan? arrek batre, azul-azula ateatzen du kea! Zu an, patzeunzu o patzen tuzu begiek eta eztizu... erretzen. Ta gero, ortza bera? aek ateatzen ai diren, baakit, belz-beltza paatzen dire, goratzen duen errautseki(n), ta... ortzak, aek, zuri-zuriek! ze... alako pastaik, ejeje! iñok, oañik inbentatzen, ez?

– Hortzak?

Ortzak, dentadurä.

A! norbaiten... norberarenak.

Bai, aitzen dena bera; arek, ortzak, joe! zuri...

– Aizu, eta uduriari ‘cisco’ erraten zaio erdaraz?

Ziskoa da bertze mate-, ori... ez, ori da bertze... iketz finagoköa iteunten bat, eur meëakin t’ola. Ori de, gero-gero, eztakit, usetzeunte... eztakit, ze, mision duen orrek, ori... kozindietako.

– Eta ikaztogia egiteko prestatzen den zur-pila handiari nola zaio? txondorra edo?

Txondorra, bai.

– Eta badira ere pala batzuk, ezta?

Ze, ateratzeko?

– Ez-ez, zuloak eta estaltzeko, estal-palak edo...

Ez-ez-ez, etzuten yaus e!

– Ez?

Ez-ez! dena eskus iten tzuten oiek, dena eskus iten tzuten; ez, etzuten or... katxarro bat ere, eta dena eskus! Gero ori e... esportako atzuk? erraten dittigun egur? lurre, por ejemplo, ori? an une o, uderiei ori? udori oi? ori bota-, ori potatzeko ere, esportako atzuk; zenbaitzuk, saskie edo nola erraten dioten ere? orrekin bete ta, areki jua tzien patuz. Ta an bazauketen ingurukoan arreaki? pues, pala atekin, bera, bota men txiote, bezte makinarie orr ez.

– Eta gero, nola ateratzen zuten?

Joe! nora... gero mandoeki, ue gero... ya egosten tzelaik? asten tziren, inguruköa-inguruka, o sea, apartatzen ori... lurre? ta, gero gantxoak izeten tzute, makil betekin, gantxo burdineskuak dia, juaten txien eurre... oiek tirtzen, dena egosi tzaona, ta... barratzen tzuten puxketian, zengatik, peligrrosoa da... zakuetan segidoan sartzea, zengatik, sue, zuk eztiozu ikusiko igual, egurr aetan, biño... igual, zako-, zakuek bete t’ondöan igual sue asten da; brasa zenbait, igual... zu etzera goartzen, dena belz-beltza gelditzen da ure, beño? barnian igual bixtui tao pixket, ta ure? bua! idorra, or ateatzen den klasean? segidoan gero asten da... indarr artzen, sue.

Ta irukitzeunte? pues, buelta bat? o, egunen bat igual, atra? ta ingurukoa marratuik. Ta ikusten bada, ola, asten bada pixket, bisten? segidoan ikusteunte (y)a ekia ateatzen o asten dela? ta, botatzen diote lurre? ta (y)a’sta, itzaltzen da segidoa. Ta ya, gero, biremonian o... ola? pues, ikusteuntelaik ya ure, an eztela suik? orduen zakuek bete, igual, iten tuzte. Ta gero? mandueki, ateatzen tzuzten emen sorik, manduekin, mando bakotxei,

lau zaku patzen tzioten? ta, seun karretera nun tzagon; emen, goitiko mendi-kaskotik igual? aunitz aldiz... zenbait denboran? Zubireño, bajatuik in tzen, sägun, aldi betzuk? pues, Ireire, ola.

- Eta zer duzue hurbilen, Zubiri ala Inbuluzketa?
- Urbilao... Zubiri, bai. Zub(r)ire borz kilometroa, dire...

Inbuluzketako Apolinaria Egozkueren aipamena (1986)

- Ezagutu nuen Palacio etxeko emazte zaharra, Apolinaria.
- Apolinaria?
- Euskaraz bazekien, euskalduna zen...
- Ure bai, ure emazteki ona zen urä! ue? bu! arront ona. Guk, konfiantza asko baigiu-nuen orren familiaki, bai. Ure? Ärreako... alaba zen, Errean sortue.
- Errean sortua zen? edo Erreakoa zuen senarra?
- Ez! senarra, nik uste orgöa zena; bueno, eztakit, Inbuluzketa bereakoa ote zen? o, bere artan, oi eztakit seguro, beño bera... Errean sortu zela ori, mazteki oi¹⁸.

Fuesak, argizariari eusteko kajoiak (1986)

- Hemen, elizan, izan dira fuesak edo?
- Bai.
- Orain ere badira?
- Ez! orai're, ori utsi tao dena, orai utsi tao.
- Nolakoak ziren fuesa horiek?
- Pues eztakit nola esplketu, je! etzuten aek bate mixterioik, ola... iru saetsetak er-tsiek? ta, alderdi betetik ereki, eztakit nola... nola erran? forma?
- Bai, badakit forma nolakoa den, bai.
- Pues ola! gero barnian, bela atzuk? jartzen tzuzte? t'etzuten or, batee... mixterio geiao.
- Eta familia bakoitzak...
- Bai! familia bakotxak zuen bat, ori, emen lau, lau fuesa... zire; lau familie ziren? fa-milia bakotxeindäko... gueteik bat.
- Noiz bizten ziren?
- Oik bizten zien? pues, apeza tortzen tzen e... aldiero bizten tzuzten, mezakin tortzen tzelaik? ta onatzen tzen... astein bi aldiz tortzen tzen, igendetan ta...

Bildots hil berriaren larrutzea (1987)

- Erraza da? aise kentzen da larrua?
- Bildotsei bäi, gaixtoa izeten da... antzumia. Antzumäa... arron gaixtoa da kentzeko larruä, arron de. O! bildotsa egiten dut...
- Bildotsa errazago? aiseago?

18 Gure berriemailearen ustea, kasu honetan, okerra zen, Inbuluzketan jaioa baitzen andre Apolinaria.

- Bai, aixeo! eztu konparaziori're.
 – Noiz hil duzu? arratsalde honetan?
 Oaintxe bera! ze au, segidoan in duzu, lan au; sangratu? te, segidoan larruaten du, bertzenaz... Gero ya, tripea azten, aztetzen tzaëo? ta [...] tiratzen da geio; au in bear da segido, sangratu? te...
 – Ze pena ez naizen lehenago etorri, ongi ikusteko.
 Ze? iltzen ai nitzelaik? ejeje! ba!
 – Bai, pena emanen zidan, baina ikusiko nuen nola hasten zinen larrutzen...
 Au-, aurretik, zea, aurretik ikusteuzu; eskapatzen dirä, ola, in bear duguleik [...], ileko maiera¹⁹.
 – Ze? sartzen diozu kanibeta lepapetik edo?
 Ez-ez, ementxeti? ementxetik; ken bear da zenba(i)t.
 – Zenbat urtetako ardia zen?
 Zeiñ, au? urte, urte ez orai.
 – A, orduan bildotsa, edo axuri, ez?
 Onek, izein ditu... bort (sic) illebeteko onek.
 – Joño, ederra egin da, e?
 Bai-bai, eerra in da; sei ilebete igual eztu ere.
 – Eta zer, saltzen duzu Iruñera?
 Au ez, au... Zubi(r)iko atek eman du biar, eman... bear du. Orai, bestak tuzten oke-tan? ta, urtero enkargatzen dire, ola, bildos bat, bestetako.
 – Orduan erraten zaie umerri, ezta?
 Umerrie, bai-bai, umerrie!
 – Umerri egosia, e?
 Erria! segun.
 – Errea, errea, bai; arrazoia duzu.
 Bai-bai-bai, paratzen da... plaza aundi oketara paratzen da au, kostillek? nai tzuenak kostilletan? gero... erreik! prestatu berriz, txilindronian paratzeunte!... segun gustoak, ematen tzian segun gustoak.
 – Hau zenbatendako da, hogeit lagunendako bai?
 Ba! onek izein du bai, bai, one pai. Onek iruogei... ogei launeindako izein de... ya, naikoa; emen, bildotsa, aundie dao.
 – Eta larrua, paratzen duzue idortzen?
 Bai, edatu te, sekutzen, bai.
 – Norbaitek eramaten ditu?
 Bai, aextian erran di-, erran dizutena? orren semian, Marmaun orren semiak ere...
 – Hark berak, e?
 Orai ba, ure tortzen da. Ori, bere aite? biltzen tzue? orai ori tortzen da, semea.
 – Gizon horrek, aitak, ongi daki euskaraz, e?

19 *Ileko madera* aditzen uste dugu hor.

Ze, Marmaunek? seguro! ongi dakiela arrek uskera! Lengo zarrek? kontue, iguäl, tratatiko zaitu... Lengo, len e bazakiten uskera, ta, ori zarra da? bueno, emen... zona ontan? pues ori... zarrek len? dena uskera, dena!

– (Esku artean duen lanari erreparatuz berriro:) Hori, puska hori, zailago da kentzen, ez?

Au? au nabalaki in biar diozu dena; bof!... au kentzeko tireka, gaixtoa da.

– Eta nondik hasten zara... ‘larrutu’ edo nola erraten da?

Bai, larrutu iten da, bai. Gu? lenik aizetu iten da, sartu makil bet? larru te aragiein ertian, emen azp-, azpitik, ta... gero? aizia manez.

– Zuk zerorrek ematen duzu haizea?

Bai-bai-bai, neronek.

– Nola egiten duzu?

Nola? pues ori, larrue... ba! coño, como sea a aguas, paatu emen larruen... ta aragiein kontra? t’ola? olaxen arrapatu anka? ta ematen diozun aize ba(t), aldiak? gero... berritz, nigronek atz sartzeko? pues ure ärtsitu? te, eskus ola, atera itut-, itutzeko aizia! aizia beti or... geldit(t)u taela; ola, klasë ontan.

– Orduan, globo bat balitz bezala, ezta?

Bai, klase berëan, klase berian.

– Eta horrela despegatzen da larrua?

Bai, larrutzen da erretxao.

– Bai, baina hasteko ebaki batzuk egin behar dituzu, ezta?

Ori ortan asteko bai. Ebakitzen tzaëo puxket? emen, trabeska? ta, andik makilä sartu; emen dao makile oke(r)tute...

– Eta pixka bat goititu, ez?

Bai, aragi te... larruen ertian; ta, sartu biet? sartu bear tzeo.

– Eta hori sarturik dagoelarik, orduan...

Ez, gero, gero segiduen, au atra; au atra? ta, ya, onek iten duen zulo... ortak? asten da ittea.

– Baina zuk, beti ere, haizea eman behar duzu...

A! bai, beño fuerte!... man biozu, bai-bai [...], aizetu beuzu fuerte.

– Bildotsa konturatzen da zuk bera hiltzeko asmoz hartzen duzula?

Ez, ez tut uste, ez.

– Hura harrapatu, nabala lepapetik sartu eta momentuan...

Ok ez tire göartzen.

– Denbora gutiz hiltzen da?

Bai, segidoan, garbi.

– Ez du aunitz sufritzen...

Ez-ez.

– Ez du marruskarik egiten zerriek bezala?

Ez-ez, bildotsak batre.

– Batere?

Antzumia bai, antzumia? bai, antzumia arrapatzen bauzu anketaik ere igual, arrek marrakaka asten da, antzumia; ori? arraza oi bai. Oai, bildotsa? ez-ez, sartzen badiozu nabala erozein tokietäik eta, berreun aldiz ere sartzen badiozu ez tu onek, marrakaik ite(n) ta erausi.

Hizkuntz ordezkatzear eta pixkanakako berreskuratzeaz (1987)²⁰

- Zure aita-amak nongoak ziren, Santiago?
 SO: Aite? aite Zuntzarrengoa.
 – Aita Zuntzarrengoa, e?
 SO: Bai, ama emengoa zen.
 AV: Zautzen duzu Zuntzarren?
 – Bai, bai.
 AV: Baña, urä erdaldune zen; erdaldune zure aitte, Santiago, e?
 SO: Bai-bai... bai, emen? klaro! uskeraz mintzatzen tzuen gero! gero, denak uskeraz... i(b)iltzen tziren emen? ta, entendatu iten tzuen; orai, mintzetu bera ez.
 – Orduan, zu ttikia zinelarik, hemengo haur guztiak euskaraz ari izaten zineten...
 (Biak): Denak uskeraz, bai.
 – Eta zuen artean, hiketan eta horrela, zuk ikasi zenuen ‘neri bota zaikireken’, e?
 SO: Nik ala ikesi nue.
 – Eta Leranotzen, berriz, ‘bota zaikireta’?
 SO: Bai.
 – Koño, kurioa, e?
 SO: Da aextian erran dizutena? erri betetik bertzera?... kanbiatzen da asko, e?
 AV: Aurra, eskolan? mire, eskolan mire, Politikin? etzute iten tzu beño, zarraokoa izein de, dui kebe...
 – Bai, Hipolitok baditu 72 bat edo...
 AV: Bai, bai, bai, aixe, aixe izein tu, e?
 SO: Iruetan ta amabi? sorik bai.
 AV: Bai-bai-bai, ori, sorik izein tu.
 SO: Emendik? Ireire bera, juaten tzera? ta...
 – Diferentzia ere bada?
 SO: Diferentzie izeten da.
 AV: Iregin? xarmanki yo-, yolasteunte... uskera, or dena uskera! or denak uskaldunek; ttar-ttarretik asten die. Orrara etortzen den... jende gu(t)zia? ikesten du uskera. Andaluz bet ere egon tzen? ta arrek ere ikesi zuen; eztute bertze alderi itten!
 – Zuek berdintsu egiten duzue?
 AV: Geuk?... berdintsue, beño gure arttian? eztugu sekule uskera yolasten, eztuu aztatzen, beti erdaraz!
 – Hara! ze pena, e?
 AV: Gure alabak ala erren digute: «Ze... ze astokerie! zuek, biek uskaldunek? eta, eta guk juan bear ikastolara».
 – A! ikastolara joan behar izan dute ikasteko, e?

20 Gure berriemaile Santiago Orradre (SO), testu honetan eta hurrengoan, bere emazte Alicia Villanueva (AV) erroibartarraren eskuhartzeaz aritu zen. Aliciari bildu kontu eta ixtorio batzuk ere, bidenabar esanik, gure «Erroibarko aldaeraren inguruan (2 - Hego Erroibarko azpialdaera. Lehen erdia)» izenburuko saioan (Artola, 2016a) argitaratu ziren, baina, izatez esteribartarra ez izatean, bere izena ez dugu saio honen hasierako berriemaileen zerrendara ekarri.

SO: Bai, ikesteko.

– Meka! ba pena da, zuen artean...

AV: Oi erten du berak ere!

– Baina, zuek nabaritzen duzue, zeuen mintzatzeko eran...

AV: Kanbiatzen duela? ez!... bueno, eztakit, pixka bat akaso; beño nik? gustorago aitzen naiz erdaraz, defenditzen naiz obeki; erdara ya gaizki... yolaistiko dut nai beuzu beño, defenditzen naiz uskeran beño obeki. Uskera iten dut neketan.

– Ba, erraz, aise egiten duzu, batere kostatu gabe...

AV: Ez! ba, gostatzen tzaide, bai.

– Alabek, hala ere, euskara ikasi dutela diozue...

SO: E! entendatu pixket iteunte, orai dute enpeñue. Zarrenak? orrek ikesi zuen, ttar-ttarretik... ondo²¹ ikesi zuen, Iregin egon tze eskolan urte bat eta, orduan ikesi zuen ongi arrek uskera, or, tak! uskera bezik ez zen... mintzeten? ta ikesi zuen.

– Eskola bazen Iragin, e?

SO: Bai-bai-bai.

– Eta hemengoak hara joaten ziren?

SO: Ez-ez! ez, guk aidiak baiginituen, ta orgatik eman ginuen arara; emendik? [...]; ta orai, semiak? gizasemiak ere bai, denak ikastolara ematen tuzte emendik.

Ahariko baten erraiez zerbait (1987)

AV: Telak iten tzaio, eztakit nola erten den, barasaria²² o nola erten den, uskeraz. Tela erten degu (sic), tela, erdara, erdara naski.

– Eta gero?

AV: T'eo? ba! onek eztu, gero emen patzen tzaëote.

– Eta beste hori, zer da?

AV: Bilkorra, au bilkorra da, e? bilkorra; yateko ez, eztao. Len? patatak arreglatzen nitun oeki, bilkorraiki.

SO: Olia bota biarrian? bilkorra; ya, olia...

– 'Sebo' da, ez?

AV: Sebo, sebo, sebo, bai, sebo. Eztuzie zuek bilkorra erraten uskeraz?... bai-bai-bai, au da, au da bilkorra.

– Eta horrez gainera, zer bertze ateratzen da?

AV: Bai, azurie, ardie, auntze... eztait zer yago, bertze oek...

– Ez-ez, honengandik, ahari honengandik; erran duzuenaz aparte, zer bertze ateratzen da?

AV: Bai-bai, emen ere badu, orr e, biltzurrintan!

SO: Beño ya ortaik gel-, ori kenduz gero te ori, bertzea... bota iten da. Ori ezta aprobetxatzeko.

21 Hona hemen ere, behiala Ilurdotzen aditu bezala, kanpoko eraginari zor bide zaion hitza, inguru hauetan ohikoa den 'ongi'ren ordez.

22 Gazt. 'redaño, repliegue del peritoneo'. Orotz-Betelutik goiti, Artzibarko Azparren herriskan, honela eman ziguten aspaldi: «barasáre = tela que forra el vientre del cerdo, cuando se mata»

- Ez, baina hor gibela-eta izanen da, gibela eta gerruntzeak eta...
 SO: Au, au gibela.
 – Gibela eta gerruntzeak eta...
 AV: A! gerruntzeak... biltzurrinek!
 – ‘Biltzurrinek’ erraten duzue?
 SO: Bai, giltzurriñe²³.
 AV: Bai, ‘biltzurrin’ erten dugu, beño guk ‘oñazaru’, dudei kebe? gerruntzetako mine erten dugu beti.
 SO: Ta zain tzaude.
 AV: Bai, bai, pues ori erten diot!... tta erraten dugu bi, bi klase da, ortatik ere.
 – Eta bihotza eta...
 AV: Biotza? biotza ‘corazón’.
 – Horiek bai, aprobetxatzen dira, jaten dira...
 SO: Oek bai, oek denak.
 – Gibela batez ere, e?
 AV: Ai! gibela? arrontean izeten da, e?
 – Usaia botatzen du? ‘olor’... ‘usaia’ erraten duzue?
 AV: Bai, bai; urrin, urriñä erten dugu guk, urriñä.
 SO: Aragiek? denak, botatzen du bere... denak.
 AV: Bai, denak, aragie te... eztait nola erten den uskeraz; ‘pescao’? nola erten da?
 – Horko hori gibela, ezta?
 SO: Au gibela da.
 – Ño, ederra, haundia da, e?
 SO: Ba! beraek... klasera? badakizu... zeteko.
 – Eta bertze hori, Santiago? hori zer da? orain heldu diozun hori?
 SO: Ori? ori ez... nola erraten diote orai? cago en Satanás, ore ez pegatzeko da.
 – Birika edo?
 SO: Ez-ez; bai, birike o oekin iteute.
 – Pulmonak?
 SO: Pulmona tire beño erde-, o uskeraz? nola erraten tzion orrei?
 – ‘Asarrak’? ‘asadrak’ edo?
 SO: Ez, ez-ez-ez, ez naiz oroitzen orai, nola erraten tzaëon uskeraz e... ‘erraiak’ näski! ori.
 – Horiek dira, e?
 SO: Erraiak²⁴.
 – Eta gantxo horri nola zaio?
 SO: Gantxo orrei? ba! eztakit, tzu! ‘trokla’ erraten diou.
 – Trokla, e?
 SO: Trokla, orai... trokla; orai atzera!

23 1980ko hamarkadan Artzibarko Manuel Zazpe espoztarrak *gerrúntzea... cintura y riñones* esan bazigun ere, ibar bereko Saturnino Etxamendi arrietarrak bereizketa egin zuen: 1) *gerrúntziak* (pertsoneiak); eta 2) *giltzurriñak* (animalienak).

24 *Erraiak* eman ziguten halaber, honen aurreko oin-oharrean aipatu hamarkadan, Esteribar honetako Inbuluzketan eta Ilurdotzen.

- Orain hori jautsi, ahariaren hankatatik sartu, altxa eta...
- SO: Bai, ori nauzun neurrien paratzeuntzu ola... larrutzeko.
- Eta horiek, barrabilak?
- SO: Oek barrabilek, oiek, die biek; eta, ta partituik beitaio...
- Eta zera, pitoa edo?
- SO: Ure? bein ondatuena kendu da; a! au dä.
- A! bai-bai, ttikito hori?
- SO: Bai.
- Eta horri nola zaio?
- SO: Berga!... o eztaikit nola erraten duten aek, erdaraz!
- Buztana edo, ez? ala buztana da atzealdeko...
- SO: Guk, buztana? aundia bear dik! ori de.

Usetxiko biztanleez berriro (1987)

- Zenbat familia zarete orain hemen?
- Guk? senarr-emaztiak? eta, gero, nere anai bet, ta, Zubiiko fabrikän aitzen dena? ori, emen, ètxera... biltzen da? gero... osab'at²⁵, ya... adin aundiköa.
- Osaba bat? hemen berean bizi dena?
- Bai-bai, bizi da; emengo... alaba da ori? te, emen, seitzen du.
- Eta bertze familiaren bat?
- Emen bertze familie?
- Hor, beheitiko etxe horretakoak edo?
- Beño... arrontean eztire bizi or, Billaban bizi dire.
- Inoiz etortzen dira?
- Bai, launbetetan ta ola, astea...
- Bakazioetan eta...
- Bai, oietan bai.
- Eta goitiko etxe horiek guztiak, denak daude hutsik?
- Pues, orai ai de bat, etxe bat or, arreglatzen; utsi(k) zaon aspaldion ori... zazpi eo, eztait, zortzi anai o zenbat tziren, or etzien elkarren ertian arreglatzen, batzuk nai tzuten saldu, bertze atzuk ez...-tzuten saldu nai? ta ola zauden. Ta orai, batek gelditu du, etxe oi, ta ai de... arreglatzen dena. Donostieköa izen biar du, bueno, Donosti ondoköa, cerca, Astigarraköa edo, bai. Ori uskaldune izein de seguräski. Bai-bai, uste dut tira.

Ardien gorotzak, 'altzirri' (1987)

- Zenbait lekutan aitu dut 'kakupittola, kakapikorra' eta...
- Jaja! kakapikorra? bai, klaro, pikor ta pikor-kakak... iteunte? kakapikorrak guk emen erten duu segiduen, erran, kakapikorrak. Beño ola, garbie... denai? erraten diou, altzirrie erraten diou ardienei.

25 Ez zen osaba bat, izeba baizik, geroxeago ageriko den izeba Juana, alegia.

Garai bateko atez ateko eskaleak (1987)

Gero? nere gazte denboran? eskian ibiltzen tzen orduen jende asko, erri ta erri...

– Bai, pordioseroak eta.

Pordiosero o eso; ta oi? bakar bat? bat, joaiten e arreta yarri, dana, esto, uskeraz. Atarieta ya allegatzen tzelaik aiteguria asten tzen erreztatzen? ta, an iten tzuen uskera.

– Eta purgatorioko animen alde ta...

Bai-bai, dena!

– Hori badakizu nori aditu nion? hor, Inbuluzketan bazen, Palacio etxean, emazteki bat...

Bai, ori... Polinaria.

– Berak kontatu zidan.

Polinaria, maztekiak a(g)itz onak dire, bai, beti.

– Erran zidan, bera ttikia zelarik, pordiosero hura hara joan eta euskaraz erreztatzen zuela. Eta, etxean ez bezala, hari adituz ikasi zuela.

Arrek bai, dena uskeraz rezatzen tzuen.

– Eta ez dakizu nongoa zen?

Ez! nönbaiteko urbilekoti tzen! orduen... adin aetan? pues dena uskeraz mintzetzen tzen? apartekoa ez iz-, ez izin tze, nafar euskaldun tze seguro [...], bai, zona ontan.

– Zubirira jausten bazen han gutiago egiten zen orduan ere...

Orduen baziren, bai, orduen baziren; zarrak, or, orduko zarrak, denek bazakiten uskera.

– Orain ez dago bat ere ez?

Orai bat ere ez, beño orduen? bai-bai, Zubirin ere baziren, erri e-, guzietan iten tzuten orduen.

Zubirin euskaldunik ez (1987)

– Duela denbora gutxi Cecilio Santesteban ikusi nuen...

Zezipio ez, ori... kaguensos! ze! Cirilo. Orai ospitelian dao ori.

– Eta nola, eri dago? edo zaharturik edo?

Klaro! ya arrek ere, eritesun txarrenekin guzian, urte aundiz tuena. Ya, eztaiz, adinetik eta ipin (?) o pasako u, ta, arrek ere...

– Laurogei urte paseak baditu...

Bai, pasatuik... nonbait ola.

– Ba erran zidan bera eta gasolinerako bertze gizon bat direla herriko zaharrenak...

Bai, ori, gasolineran oten da, ori... dena, bai-bai, Victor, Caballero.

– Baina euskara ez zutela ikasi eta...

Ez-ez-ez! oe tire zarrenak eta... ez, nik, bertze peitx²⁶, eztaiz inor ere or, ya uskeraik...

26 'Bertzek berriz', alegia.

– Horko kaputxino euskaldun bat ezagutzen dut, baina ziur aski komentuan ikasiko zuen.

A!... orrek non ikesi zituen?... klaro! uskera orrek, ongi? badaki?

– Bai, Donostian dago. Nik begiz ezagutzen nuen, noizean behin kaputxinoen elizan ikusita.

Atzo or men tzen Zubirin; anai bat, anaia badu or, Zubiin. Orre pai uskera ongi, bai...

– Bai, baina ikasiko zuen seminarioan, gazte zelarik, Lekarozen edo, ez?

Bai! ori bera-, berandunik ikesi zuela, nik uste Ameriketara egondue o tzer, ezta zenbat urte o ala. Nik uste andik torriko in bearko zutela (!), beño eztagit. Ni... nerekin opatzen delaik? klaro, amastade aundie baduu e, familie orrekin te, orrekin opatzen gaelaik arek, erderaz mintzatu be, gañera gozatzen du arrek uskeraki, bai.

– Bizarzuri bat, e?

Bizarzuri ola, bai-bai, akerra erraten diou ta, akerr eta... ajajaja!...

Eguraldi ederraz zer bait (1987)

– Hau denboraren ederra! neguan sartu berriak izan eta...

Gutti alditan zautu duu? or, sekula aurten artio, ola, denbor ontan.

– Atorra eta...

Ator soillan; klaro! joe!... bai ya, orai dela? lau urtean? ori, motosierrekin nindenian? eraneu ere? ori, atorrikä? beño orduan, gaur beño usteunt bero geiao iten tzuen.

– Ospelean, hala ere, hotz egiten du oraindik, hor ihintza eta... 'ihintza' erraten da?

Bai, gu pai; 'orma', orma ere, jel'oetan.

– 'Horma', e?

Or, beit(t)i ere? ara lañue nola ageri den; an ezta beroik iten, ez. Joe! ori, ori daon tokien... mia! a(t)s txarra botatzen du orrek! emen oai dela, lau-botz eun, artu te izan biar tzuela. Joe! ezin otza aguantatu!

– 'Horma' zeri erraten diozue?

'Izotza'.

– 'Izotza'? gauza bera da?

Bai, bai, gauz bera; ta intze... ezta ain fuertia izeten, zuritu iten du belarra ta ori, gabes, ola... t'orrei?

– Baina, hona etortzean, leku ospeletan-eta ikusi dudan hori, dena zuri-zuria, hori horma da?

Orma da, bai, guk orma erraten duu, bai.

– Hemen berriz, berokian?... erdaraz 'carasol', ezta?

Karasol.

– Franko ongi egoten da orain, e?

Ospela da ya? emendik, por ejemplo, arras alderdi ori, ya iruzkiak artzen dituen toki oe... ue, ospela. Iruzkia(k) artzen duen tokie ori iteko? berokie.

Ahuntzen inguruan (1988)

– Zenbat denbora behar dute...

Erditzeko? illebeta pasatue.

– Ume bakarria ekartzen dute?

Bi ume, geie-geienez bide izeteunte, bai; zenbaitzuk iru ere bai, izeteunte, gutxi, eztaiz biño... bai, jua den astean izeten bide o irues, iru... Bueno, guazen inxtan pat goitire?

– Bai. Normalean erraten duzu kanpoan egiten dutela, erditzen direla...

Normalian? je! eiduki tzoke, atratzen batuzu kanpo-, kanpora? seguruago, kanpoan izeteunte, bide ttarra izeten zen, erditu ez. Kanpora atra orduko? orduan, orduän erditzen dire.

– [...]

Aunditz, zenbaitzuk? e, salbatzeunte orai, medeziñea beñoago; geienek azkartzeunte. Batzuk, igual, titiek eta artu, sortu te segiduen titie(k)... aundiek balin betuzte, beren amak, ta... bertz(e) bat? bertze batzuk, berriz, atzo erran nizun bezala? pues, bat, e... ernazten baute'de? gero altxatu iten tuzte, toki ola... zakar xamarron batian, ta berak apartatzen dire yatera.

Ta gero, bitertian o, ateria usmo ona baitu? pues, piletzen tiuzte ta akabo; auntze, gero, itzultzen deneko, bera ama itzultzen deneko? pues ya, enbeika arrapatzen tu or, opatzen da. Ori gertatzen da... askotan; ardie... da obia, ortako, umia defendatzeko, ardie? defendatzen aixago.

– Eta ardia maizago erditzen da etxean?

A! igual, igual; geiago... aixago erditzen da ardie etxean, kanpoan beño.

– Ahuntzak-eta gutxiagotan, ez?

Auntze... gutxi aldietan, gutxi aldietan etxean; beti, atratzen duuleik kanpora egunes, ta gutxi eoten dire etxean? ta, eztuzu arpatiko bat ere igual errien, gaues, beño eunes atratzen tuguleik? peligro.

– Eta erran duzu bortz ilebete edo behar dituztela...

Bai, erditzeko bai, bortz ilebete pasatuek.

– Bereizketa-lana zaila da? edo aise egiten da? hola, zein den aski aitzinaturik eta...

Bai! ola, ori e... errexra da, errapetik sumetzen duu gau-, ya altzindui tauden o, bide-ra... ya dauden minik. Ori, errexra.

– Errapetik, e? ez sabelaren tamainagatik...

Ez-ez! ortik batre; errapetik. Atrea, aztatuz errapia nola dauketen? ya... betia utelaik errapia ta, orduen ya... sablia ukitzen dire.

– Ba hor aski gelditu dira erditzeko, ez?

Amasei o eztaiz zenbat [...], ogeita amasei o amazapi o olako zerbait, ola gelditu die.

– Horiek ez dira bazkatzen ardiak dabilizan lekuetan, ezta? horiek sasietan eta...

Beti, geiago sasietan junte, sasietan, geiago... bazkatzen da. Len? soruetan tä... enun nik xekule, ori yaten tzutela, ardirik [...]. Orai? orai yateunte oek ere, soruetan ta jartzten dielai(k), yateute belarra, bai, beño geiago ibiltzen dire, sasie... den tokien.

– Ze sasi-klase dira horiek?

Pue! oek nauten leno... ola izeten da, kasi klase guziek: elorri, larra ta... orrea erraten dioute guk, or, plantatuik; geo, pinue! gero otaka, denai ozkiten diote aiek!... Plantakume klase guziek, beendako? ezpela... ez, ezpela eztute iaten, biño, ezpela...-tik kanpo? nik uste bertze... denek yaten dutela.

– Ardiak baino basatiagoak dira?

Be!... etzazule uste, ez, segun nola tratatzen diren biek; igual ardiek beño dozilagoak nik uste.

– Bai?

Bai, auntze dozilago da; auntze, etxera biltzen dena ta, ori? tratatus geros piskes, suabe samar? ardie beño... doziloagöa, e?

– Bai?

Bai-bai. Orai auntzek? zenbaitetzuk kanpoan bildu gabe, denbor'askos ta ola? jen-deakin, ibilli gabe ta ola? orduen gaixtoa, basauntzek tzala²⁷ paratzen dire, ta ori de zenbaitek eztuena... etxera bildu, ola... mendien eote diren oek? beño etxera bilduz t'ola? ardie beño... dozilaoköa da.

– Eta erran duzu antxumeak haragitako dituzuela?

Bai, antxumea saltzen da... bi illebete o ola artu bearko olaik; sei-zazpi kilo... ta ola izana, ola? kanalian? [...], ta sei, sei kiloko... neurrietan.

– Eta bertzeak uzten dira amatako eta hola?

Emeik bai, nai batuzu... aurrerako utzi? pues, beti uzu eo... urriz bet, nai tuzunek utzi.

– Eta arrak, zenbat izaten dira hor ahuntzak estaltzeko?

Ta ori e... saten nizun, akerra erraten tzaio.

– Hori, hori...

Ortaik? pues e, segun, seun kuadrillä... pues eben, berroitamar oiek eta nai auntzi-tako? pues, aker bat izaten duu.

– Orduan, hemen, aker bakarrarekin aski da?

Ebendako bai; gu, emen, laun-kuadrilla oiendako? bai. Orai, salla aundie balin beda? pues pare bat o... iru, aker.

Ardien moxgoa eta artile-erabileraz (1988)

[Ardiak] bai, ori e moztu biar da, pues urtero ardiek, ta... ortaik atratzen da elie, or ardien elleatik.

– Zuk ere egin duzu moxgoa?

Moxkoa, bai [...], beño nere denboran? kurixez iten tzen, dena kurixez.

– Eta nola, nola egiten zen?

Pues, ardiek lotu, ardiek lotute, ya está, bestetik etzen, in bearrik.

– Lotu, korda batekin edo?

Kord ateki; lau anak lotuik...

– Eta hori, noiz egiten da? ze denboran?

Be! ze denboran? Erriberan asten dire maiatzëan; guk, guk tugu emen... San Fermin eunteko, orai, ezta?

– Eta artile artean izaten dute zomororen bat?

Be! ellean ertian ezta paratzen beño... 'kaparrak' erraten tiogute guk, besteik izeten dute, or, mozte geienetaik, or, larruen, yosite dago ya, ardi denetan.

– Ematen dute hazkurea edo? 'picor' edo?

Bai, aznäia²⁸ ematen dute bai, orrekin arraskatzen dire asko.

– Zer erran duzu ematen dutela?

27 'Basahuntzak bezala', alegia.

28 Azkueren hiztegian, «Aznai» (AN-b-ond, BNs, G), prurito, rasquera : *prurit, démangeaison* dugu, eta baita «Aznaika» (BN-s), rascarse la cabeza el ganado : *se gratter la tête (le bétail)* ere.

Aznaia.
 – Aznaia? hori zer da, ‘picor’?
 Uskeraz ala erraten duu! eztait, ejejeje!...
 – Eta gero, elle (artile) horrekin, zer egin behar da?
 Elleaki, ze in biar den? bildu...
 – Behar da busti edo?
 Ez-ez, ellea ezta busti biar, ellea, mozten den bezala? gero monton batera... jarri? te gero... saldu. Kajuet-tan sartu? ta, ta gero fabrikera.
 – Nongo fabrikara?
 Iruñera.
 – Eta mozten zenuen ellearen, ilearen parte bat ez zen saltzen?
 Ba! parte bat, gutxi e! orrekin iten. Jode! pues igual... bide ero iru ardienak, izanko zuten, ori.
 – Eta harekin, zer egiten zenuen?
 Ni, nik enue arie bertzeik iten; gero iten tzuen? galtzuñek eta... txaketa zenbait ere igual.
 – Horiek bertzek egiten zituzten...
 Bai, ori maztekiek; nik, nik ori yä, ez yakin ni sekulä, oraindaño; zenbait, artzaiek bai, iteute, galtzuñek eta oiek iten tzute artzaiek, beño nik ez, enue ikäsi nik... ori iten.
 – Zuk artilea hartu eta haria...
 Nik arie prestatu bearra nue.
 – Eta hori nola, nola egiten zenuen?
 Joño! (gure galderekin nekatuta, antza; umoretsua baina), ejejeje!...
 – Polita da kontatzeko, ezta?
 Jeje! bai, kontatzeko, je! eta, gai ontati?
 – Kontu luzea da?
 Pues franko luze izeten da, beño ori? arie biar du dena... ori, tiretuz tiretuz, garbituz juaten da, ya, balio du, zaborra zerbait or ere dena bereixten da, t’ori finen fin-fine paratzen da, ori elduik dela... edatuz edatuz. Pero ori? lepuan, paratzen tzen? te denak tireka tireka, ola? uste dut ere... iten tzinuen? ta, inguru? besten besöan. Ta, pegatzen tziñen gerozti, tirribillen.
 – Tirribilean?
 Tirribille.
 – Hori da andreak erran duen aparatua, ezta?
 Ori, ori de, katxarro oek; ta ola, ingurietako ola? ta, elduki makil bet, kable? ta makil artaiek tortzen da... arie asteko? sartzen, buelta man? ta, ure juaten da... ariä egiten, biurtu, sarri iten du biurtu, aurrekoen neu-, ola... prestatzen, bi eskueki? ta gero, ta aek dena gero, biur-, biurtu? ta, lurrera... ya erortzen delaik ya kasik, yartzen dela ori? pues... klaro! edaten dute eskuek goiti, luziao iteko arie eta ola. Gero, bildu asunto artan, ta berri-berriki segi!

Otoitzik ikasi ez, aitag euskaraz ez zekiela-eta (1987)

– Gaztetan ikasi zenuen otoitzik edo errezurik euskaraz?
 Nik ez, enuen ikäsi ez. Aitu, justu aitu nuen? beño...
 – Ohatzera joatean, ezta ere?

Ez-ez, guri uskeraz etziguten orduän; nere aitek ez, etzakien uskera, erdaldune zen, t'orgatik bear bara izein tzen.

– Bai, aita zen bertze balle batekoa, ez?

Ori da, bertze balle bateköa, Zuntzarrengöa.

– Eta erran zenuen euskara ez zekiela, ez?

Arek etzakien; gero? entendatu ya, azkenean...

– Pixka bat jakinen zuen, akaso, hona etortzean...

Ez-ez! torri zelaik batre. Gero, emen, emen best-, ure ez beste guziek, denak uskaldunek zire, denak! dena uskera mintzetzen, ta klaro! arrek etzue bertze erremedioik, aitu, aituz, aituz? pues, pixke bat gelditu zakëo, beño gero mintzetu t'ez, etzuke in, uskeraz.

– Seguru asko entendatu eginen zuen pixka bat...

Bai-bai! entendatu bai.

– Hona etorri zeneko, ez?

Ez, ez, eztut uste, eztakit beño...

– Aspaldi hil zen?

Bai, aspaldi il tzen, ure, aspaldi.

– Eta bazkaltzerakoan edo, ez zen halako formula ttikiren bat edo?

Errezatu bai beño, erderaz, erran dizuten aextian, errezatu? te, bazkaltzeko... ta ola, arratsetan ta ori?

– Eta nola daiteke, euskaraz mintzatzeko ohitura izanik, erdaraz errezatu? ez da arraroa?

Erdaraz, bai-bai. Nik? nere abuelo zena etzeki-... arriei aitu izen diot, errezatzen uskeraz, aiteguria.

– Amaren aitari, ezta?

Amain... bai, amain aitari, bai.

– Eta etxean duzuen izeba hori, hori da amaren ahizpa, ezta?

Aizpa, bai.

– Horrek jakinen ote du errezatzen?

Ezta, ezta aitzen! nik eztiot sekulaik aitzen, motibo geiago baitu, beña... orrek tu latanoite... zazpi o zortzi urte? ta, orre pai, orrek uskeraz, errezatzen ta, enpeñue...

– Eta urte aunitz dituela diozu...

Erran dizut, latanoite... laetanoite eme-, emezortzi urte.

– Lauetanogeita zortzi...

Emezortzi, emezortzi...

– Hemezortzi? erdaraz 'noventa y ocho'?

A! ez, lataneite, lataneite zortzi, bai, lataneite zortzi.

7.2. Juana Lizarraga Lizarraga

Izeba Juanaren otoitz-apurrak (1987)

– Zuk ikasi zenuen, ttikitan, euskaraz errezatzen?

Ez, nire aitte zenak, dena uskeraz errezatzen tzue, dena e... uxkeraz, erzatzen tzue.

– Eta zuk ez zenuen ikasi?

Nik käxi nien e! ikesi ¡vaya!... bai, aiteguria asten banaiz, errain dut beño, ba! ya-goik ez.

– Aber ba, erran ezazu.

Aite guria zeruetan tzaudena... bai, atzendu zaide, ezpaitut erraten orai, nik... jeje!... santifika ere bedi zur'izena, torri bei zure erreñue, egin ba(d)a zure sandö mandatue... egin bada zure borondate sandue, zeruen bezala lurrian ere.

Eman dezagutzu egunorosko ogia, orai eta beti, barkazkiazu zuk gurearen zorrak, ala nola guk barkatzen baitiogute gure zor gaitzezuzun... ba! eztakit, eztakit!... ez, ezpaitut erraten, ze, ezpaitut kontinuatzen... ya-ya.

– Eta ohera, goatzera joatean, errezatzen zen zerbait?

A! guatzera? bai, beño, erderaz errezatzeunt.

– Bai?

Bai, nik erderaz errezatzeunt.

– Zer errezatzen zenuen orduan?

A! pues, eje!... orazioniak, je!

– Euskarazkorik ez?

E? uxkerazkoik ez, uskerazkoik ez; erdez.

– Eta bazkaltzerakoan, erraten zen zerbait?

Zenbait aldiz? beño, ori're...

– Euskaraz ez?

Uxkeraz ez: Bendecí (sic) Señor a nosotros y al alimento que ahora tomaremos para mantenernos a tu servicio, Amen. Ba! ori e, gauze guttie da.

– Euskaraz mintzatu bai, baina orazioak...

Bai, jeje! erdera.

8. LERANOTZ

8.1. Joaquin Mari Lusarreta Linzoain

Sanjuanetan (1986)

Bai, in tzuten, sube eta... saltatu in, iten tzen. ‘Sarna fuera’? iten ginue emen! ori... etxaurrekin, etxaurre ez, nola da... iretziak! iretziak? erre, iretzia? ta, gero... etxaurre nola zaio?

– ‘Nuez’, ‘nogal’...

Bai-bai, orrekin-ta egiten ginuen, ta atarien? ta arago, pues, sartzen tzen; iten ginuen orai beño yago bai, beño orai ya eztugu iten, eztugu iten, ez.

– Horiekin egiten zenuten sua...

Bai, sue.

– Eta gero, haren gainetik...

Bai, saltsatu (sic): ‘Sarna fuera, garie Española, artoa Frantziara ta... sorginek ganbela pera’, erraten ginuen.

– Sorgine?

Ganbela pera!... ganbela pera; bakizu ‘ganbela’ zer den, e?

– Bai, ‘pesebre’, ezta?

Bai, ‘ganbela pera’. Ala erraten ginuen, bai. Nere ama ta, gero baginuen? tie Tere, emen, ta arrek, ta aekin? arrek in ibili, bai.

– Zenbait lekutan aditu dudanez, iratzeak-eta erretzean...

Ori eke... bai-bai, emen ez, ori eztut zaundu nik errian, eztut zaundu, ez. Ori bai, zaundu dut.

– Eta iratzea ez zen paratzen gero lekuren batean, urte guziko edo?

Iten ginuen, ori... ezteit karri? ta, urte guzien, bertze urztian (sic), iten tzen, erre, sekatzten tzelaik? orduen. Ta iten tzuen? apezak ere iten tzuen ori... bendezitu, iten tzuen, ta gero? bertze urtian? iten tzen?... erre, bai; iretzia? ta ori, bertze bat...

– Etxaurre?

Bai, behtzez enaiz oroitzen, oek biek naski zire emen.

Enplastoez zerbait (1986)

– Ezagutu duzu enplastorik edo antzeko gauzarik pikorrak eta azaleko gauzak sendatzeko?

A! ze, ze, emen? ez, orr ez.

– Etxean eginikorik ez?

Ez-ez, eztut zaundu, ez.

– Zartegia erraten da? ‘la sartén’?

Bai.

– Zartegia hartu eta han olio, baratzuri eta akaso belarren bat jarri, hura frijitu eta...

Badakizu... ze, ze oroitzeko, oroitzen naiz ni? ori... tipule? tipule, in... zartegien, ta patu ola grano at o ola... atra? ta... itteko, ori... ‘madurar’ ¿cómo se dice?

– ‘Heldu’ edo?

Ni eme-, emen atra zitzaizkiren, eztait emen o emen, ta, amak arrap’at patzen tzien, tipule; tipule in... zartegien, ori, olioakin neski, pixket in? eta... ta gero patu. Emen iuki nuen!

– Masailean? edo nola erraten da?

Bai, emen, bi-, bixöa o eztait nola [...], ta ala patzen tzire, orretati, orren denatik? bai, oroitzen naiz.

– Eta horrek zer egiten zuen?

Orrek zer? ori... patzen tzuen... patzen tzuen guri-guri, ta gero itten tzen lertu.

– Eta barrenekoa atera...

Atzea, atzea. Orgatik? orrengatik bai, oroitzen naiz, bai. Beño ni nitzen, ni nitzen... ttarra, bueno, eztait, igual amabi o... amiru urte o ola nituen, o ameka urte, bai.

– Orduan, zartegian botatzen zuen olioia eta...

Olioia... gero tipule.

– Eta zer gehiago?

Yaus ere yao; pixket, pixket, an...

– Frijitu-edo pixka bat?

Bai, ta gero patu.

– Eta zerekin sujetatzen zuen? gasa batekin edo trapu batekin?

Ze... trapu bateki(n), trapu bateki; gasa bai, neski, eztait, igual izein tzen o [...], beña enaiz oroitzen.

Errege-bezperan zintzarrotsak (1986)

– Eguberrietan ateratzen zineten etxez etxe kantuz edo?

Ez, ez; enaiz oroitzen. Bueno, errege-bizperan, bezperan, oroitzen naiz, falëak patu emen, ta emen, karrikek? ori... karrike beiti ta goitti bai, ibiltzen giñe, errege-bezperan.

– Nola egiten zenuten?

Nola? ba, gazte guti giñuzen beño, denak or, faleak, etxetik atra? ta, patu emen? ta... ots iñik, karrike beiti te goiti.

– ‘Hemen’ hori zer da? gerrian?

Bai, emen, ola, bai, patu.

– ‘Gerria’ erraten da?

Kor-, latakín, zinturen, bueno eztaít nola... emen patu? te, ibiltzen ginen.

– Zerbait erranez edo?

Ez, ez, ixilik!

– Soinatuz bakarrik?

Bai; ez, ez bertzeik.

– Eta gero, etxera?

Etxera, bai.

Kanturik ikasi ez; maixtrak errieta egin (1986)

– Euskarazko kanturen bat ikasi zenuen ttikitan?

Nik? ez, ez-ez, eztut; ni, zazpi urtetan o sei urtetan o eztaít noiz, asi nitzen eskolara faten emen, errien. Ta bazen maixtra bat, ori... or, goitiokoa, Lintzoaingua, badakizu Lintzoain?

– Errokoa...

Errokoa, bai, goittiago Lintzoañe? ta arrek asarreka, us-, uskera; badakizu? bera uskeldune zen! seguro! orduan in tzu-, maten, asarreka nere amai ta aitei? ta ez, enuela ikesiko yaus ere, euskera bakarrari, enak-, kasi erdera ez bainakien. Bëño? gero-gero utzi, utzi, utzi, utzi? ta-ta... orai?

– Hasarreka zergatik?

Uskera...

– Euskaraz egiteagatik?

Bai, itteati, uskera banakien öngi? te, erdera, seguro... makurrago, ez nakien ain ongi o eztaít seguro, ta... asarreka!

– Erdaraz ikasiko ez zenuen beldur...

Bai, erdea.

– Eta errieta, hasarreka egiten zien aitamei...

Bai, aitai tta... erraten tzioten, ez yardukitzeko uskeraz? eta, ta gero?... beño banakien uskera nik ongi tta, bai, beño...

Ereintza-lanak (1986)

Lenago emen, lan aunitz iten ginuen, ni gaztea nitzelaik? zu! lan... emen iten tzen lana, beño, beño aunitz!... orai arrunt kanbiatuik dago, ori... iten ginuen dena ereki: garie, oloa ta...

- Eta nola, nola erekitzen zenuten?
 Idieki! idieki(n), ibiltzen ginen, beiekin ta gero...
 – Eta lehenik harrotu beharko zen lurra...
 Bai, klaro! lenik landu, bazen... grabana aotza e ba-, bazire.
 – Grabana? brabana?
 Grabana, bai.
 – Eta koldea ere bada, hura baino zaharragokoa...
 Bai, goldäa.
 – Eta landarra ere bada, eta kutrea eta...
 Bai, bai; ta, oiekin ibiltzen gine.
 – Horietarik zeinekin hasten da lurra harrotzen?
 Zetako erran duzu?
 – Bai, lurra...
 A! graba-, graba-? irultzeko? grabanakin emen, grabanakin bai. Ta gero, goldeaki? gero goldeakin iten ginuen... ereki te, artöa ta tapa ola, goldiaki, ta, garie ere bai orai.
 – Noiz erekitzen da?
 Noiz ereki? artoa iten ginuen maëatzean neski, San Ixidro aldian o ola, ta garie ta iten tzen... oktubrian, iten tzen, bai.
 – Eta bildu? uzta bildu?
 Bildu? bai, ora... xanferminten, San Fermin... pastu San Fermin te orai, iten tze(n), bai. Orai denai utzi dugu? soroak, atziendendako; lenago etzen, emen, etxean... ej! idiek? eta iru o lau bei, ezkinuen emen yagorik iten, ta be! ba! ze etxetan ere bai ola, beño orai iten dugu azienda yago? ta... obeki bizi dire orai, bueno, eztaite, gero... yago ere ikusten dugu naski? meño, lan gutiago! emen, len beño. Ni gaztea nitzelaik? mekauendiez! beti... beti alorrian, genbiltzen emen.
 – Orain aziendarekin gehiago, ezta?
 Aziendakin, beño uzta-lana? da sujezion aundie, beño ezta lana... ola, alorrian bezala.

Ardiak eta eritasunak (1986)

- Hemen ardiak izan dituzue?
 Orai? bai-bai.
 – Horiek izaten dituzte eritasunak edo gaitzak?
 Ardiek? ez, orai ez; maten diogute... maten diogute urtero ori... papoan...-dako, papoa ez atratzeko? ori... gibelak? gibela, ta pulmonak, erraëak... erraëandako ta maten diogute; agotik sartu? ta, ba! ardiek ezt-, eztute... emen enfermedadeik izeten ardiek, ez.
 – Zer ematen diozue?
 Eztaite nola zaion, ola... medezin bet, da.
 – Nondik ekartzen duzue?
 Iruñetik.
 – Farmazietatik edo?
 Farmazietatik, bai.
 – Eta izaten dituzte kaparrak eta holako gauzak?
 Kaparrak eztute... izeten.
 – Akainak edo?
 Bai, bai, akañak; kaparrak e... itekaña! itekaña, larruan bada...

- Itakainak dira behiek-eta idukitzen dituztenak, ez?
- Bai, beño ardinna²⁹ ere...
- Ardienak ere itakainak dira?
- Itekañak izein dire ardienak ere bai.
- Izaten dituzte?
- Ardiek eztute izeten, beak bai.
- Behiek bai? non ateratzen zaizkie?
- Beak, ba, nonai, emen... besoan pean ta ola, nonai atratzen tzaiote, ta errapian eta.
- Nola kentzen dira?
- Nola? nik botatzen ttiotet? ori, zotalakin in pixket, iten diotet, ta botatzen; iltzen dire. Ta gero manduliek ere izet-, izeten tute aunitz, manduliek. Manduliek, eztaiz, manduliek ze izen, nola duten izena...
- Bai, manduliak, bai.
- Izeten dute.

Abereak nola jantzi eta euskarari eusteko premiaz (1986)

- Hemen izan duzue abererik? mando, zaldi eta...
- Abreak? bai, bai, lenago bai. Abrëa? etxe gutzietan itz-, izen tze.
- Eta jantzi edo beztitu izan dituzue? hedeak, petrælea, aztal-uhala, xalma eta...
- A! ba, bai...
- Nola dira zaldi edo mando bati paratzen zaizkion gauzak?
- Zaldiei?
- Bai.
- Kapestue? bueno, lenik kapestue paratu biar, ta gero... etzaide atratzen orai...
- Basta?
- Basta, basta, ta gero, monture?
- Jalma edo?
- Tzalma eta ori; bai, badakizu, Iregin? nik beño arron obeki dakite uskera. Beño ni? lenago badakit, mekaguendiez! meño orai, oai...
- Torpetu egin zara pixkat...
- Bai, izein banuen... bertze, bertz(e) bat, iteko...
- Inguruan baduzu bat edo bertze, ez?
- Meño beti erdeaz, yardukitzen duu!...
- Eta noren kulpa da?
- Ezteit norena, igual neria izein de, bai, igual neria izein de; ejeje!...
- Erdi ta erdi, e? zurea erdia eta bertzerena bertze erdia, ez?
- Ba! ok ere, iten badie... mintzetu uskeraz? nik uskeraz inen nuen.
- Bai, eta berak ere gauza bera erranen du.
- Klaro! ala errain du, seguro.
- Horregatik, hemendik aurrera, haiek berriz ikustean euskaraz...

29 Horrela ahoskatu, *n*-a luzatzean enfasi berezia emanez.

Bai, bai.

– Badakizu, orain jende gazte aunitz ikasten ari da eta...

Bai-bai; orai, gazteak? badire aunitz! ikesten, ikastolan ta, juaten dire!... bai.

Usetxin euskaldunak bai (1986)

– Hemendik Usetxira joaten da, ezta?

Bai.

– Han bada euskaldunik? bai...

Bai, an badakite uskeraz.

– Eta egiten duzue haiekin euskaraz?

Ez! erderaz beti, erderaz. Ni, bederanik... orai, Iregire faten naitzelaik, orduen, uskeraz iten dut, beztenaz eztut iardukitzen uskeraz.

– Hemen ‘fan’ erraten duzue, e? ‘yoan’ ez...

Bueno, ‘yoan’ ere, igual, meño ez! nik sorik? bueno, neski, ‘fan’ yago, e?

– Bertze etxetan ere bai? emen, Leranotzen, ‘fan’ gehiago?

Bai, neski nai.

– Usetxiko eta hemengo euskara igual-igualak dira?

Bai, neski, bai, iguala tire.

– Eta Iragikoa?

Ireiköa ere bai, neski bai.

– Igual-igualtsua? ala kanbiatzen du pixka bat?

Neski eztu kanbiatzen e, ez; neski ez.

– Iduritzen zaizu bat bera dela, e?

Bai, neski bai. Ori... Emiliok³⁰ badaki bai, nola den, ango uskera eta emengo uskera ta.

– Eta uste duzu hemen, Esteribarren, diferentziak badirela herri batzuetatik bertzeetara?

Ba! nire uste ez, e? emen ez, nik uste, nik uste ez. Eguikoak eta... bueno, igual duzte... ezta it meño, neski, igualtsua da oietan ere.

– Eta hemendik beheitiago, zail, difizil izanen da euskaldunik opatzea, ezta?

Emendik beitiago? ba, bai-bai, guti dire emendik beitti... uskaldunek ya.

– Ezagutzen duzu bakarren bat? erran didate Tirapegiko gizon bat, Santiago Garzia, Zubirin bizi dena...

Bai.

– Horrek badaki?

Eztakit, nik sorik eztut, eztaki(t) nik, nik sorik eztut iardukitu... ta emen badu? emen badu baratzëak, or, beitti ortan, baratzëa ta, or eoten da aunitz, tortzen da, onara, eta... uskeraz? ezta-, ezta(i)t’re...

– Etortzen da hona, e?

Bai, tortzen da, bai; or, beitti ortan? erriko, erriko ortan?

– Eta nola, oinez edo kotxean edo?

Ez! oñez igual? ta bestenan... bizikletaki(n).

30 Eugin sortu Emilio Linzoain apaiza, honen aurreko saioan ere aipatua.

- Hara, bizikletan ibiltzen da? aldapa goiti eta?
 Ibiltzen da, bai, Zubritik onara... ala ibiltzen da.
 – Ba, baditu hiruetanogeita hamar urte, ez?
 Bai, batu.
 – Orduan fuerte dago, e?
 Bai, bai, arront fuerte dago!
 – Eta euskara badakien ez dakizu...
 Eztakit, ez, eztakit; nik sorik beti erderaz, e... eztakit. Bai, igual... badaki igual, e?

Leranozko bi baserri herri-kaskotik aparte (1986)

- Hona etortzean, herri-kaskoan sartu altzin, etxe bakartu bat bada...
 Bide badire.
 – Egun batez horietako batean hizketan aritu nintzen. Erran zidaten Galdurozko andre bat bizi izan zela han, Bernarda izenekoa nik uste, aspaldi etxe hartara etorria...
 Be(r)nardina.
 – Aspaldi hil zen, ezta?
 Il tzen, bai.
 – Erran zidaten hark euskara bazekiela.
 Bai, seguro, arrek seguro bazakiela.
 – Zuk ezagutu zenuen?
 Zautu nuen beño... ze, eztait nik noiz, noiz il tzen ure, ni arron gazte izein nitze, ure il tzelaik, bai. Arront, bueno, arron gaztia eztait, igual... amazapi urte o ola o... eztait.

Gazte-jendeak hiriak nahiago (1986)

- Aita-amak hilak dituzu?
 Bai.
 – Eta orain norekin bizi zara, anaiarekin edo?
 Anaiekin, bai.
 – Ez zarete esposatu?
 Ez.
 – Eta zer, zer izanen da etxe honetaz hemendik urte batzuetara?
 Pues ze? ze in bear da? eztait ze inen duun; maztekiek... ezpaite iñor torri onara, erri ontara ta ola.
 – Seguru zaude?
 Klaro baietz! seguro; je! naioute bai, fan, Iruñ[era].

8.2. Hipolito Egozkue Paternain

Hazkuntzarako ardiak (1987)

- Ardi hauek deitzen dira?
 Ez, emen eztugu it(t)en, ez-ez; emen, orai, bildotsak kendu? te... estaltzen dire berriz ardiek, ta gero... larrazkenian erditzen dire berriz, oktubrean ta nobienbrean ta ola.

– Orduan, esnea beren umea hazteko da bakarrik...

Bai-bai; bueno, igual izeteute bidena ta... irunezkaköak ere ba(d)itugu, irune ume in ttutenak. Urtean bi aldiz azten tute.

Ardiak markatu (1987)

– Eta hor, belarrietan, marka bat dute, ezta?

Bai, bai.

– Etxeko marka da?

Etxekoa, bai.

– Zerekin egiten da? kurixakin?

Kurixakin, bai, kurixaki; oai, kanpora bota baño len, iten tzaizkiote, kurixakin? etxeko marka.

– Aspaldikoa izanen da, e?

Bai, bai; emen beti ala zautzen duu, etx(e)an.

– Eta beste ganaduak markatzen dira burdina gorriturik eta hola, ezta?

Bait'ere, bait'ere, bai.

– Zenbat ardi dituzu zuk hemen?

Emen? pues, iruetanoeit'amar bazire, beño baduu bertze kuadrille et, eun te... eun te dozenak dire, ta gero bildotsak.

– Eta denek batera osatzen dutenari nola zaio? 'artalde', 'ardi-saldo' edo nola erraten duzue?

Ardi-saldoa, bai.

– Ezagutzen dituzu banan-banan denak?

Bai-bai, denak, denak-denak...

– Bereizten duzu bakoitza beste guzietarik, e?

Denak, denak, denak... Ta bildotsak? igual zein... ardierna tiren ta, denak zautzen tut.

– Izenik ez, ezta paratzen, ez?

Ez-ez, izenik ez.

Moxgoa dela-eta (1987)

– Aurten belarra ongi hazi da, e?

Bai, aurten bai.

– Elurra bota zuen eta...

Bai, elurre bota zue ta, gero... eman du ona, belarra aunitz atra da.

– Orduan etxetik atera, larrera joan eta aski izanen da, ez?

Bai, bai.

– Ardiek ez dute urrun joan beharrik...

A! ez-ez-ez-ez, ori ez; sariyoan giro baña, orai...

– Hobe, e? beti ere...

Orai, moz-, moztu artio? pues... ta gero, moztuz gero, botatzen tuu orrata.

– Noiz mozten dituzue?

Pues, be!... junioain gañan o... maëatzain ondarrean edo olako, xegun denbora nola joaten den.

– Zuk egiten duzu moxgoa?

- Ez-ez, tortzen dire... motzaleak kanpotik.
 – Xitoak edo?
 Bai, Burletako batzuk tortzen dire.
 – Euskaldunak?
 Ez-ez, ejejeje!... ba! je! uskeldun xito guti izeten da, ejejeje!... Ez-ez, erdaldune tire.
 – Ardi bakoitzak zenbat kilo ematen du?
 Pues... ba! bizpiru kilo... bai. Zenbaitez, izein de gio, baña, ba! geiena pai, ongi eones geros, zerbaitti, bizpiru kilo izetaunte.
 – Eta gordetzen dute berendako, moxgoaren truke edo?
 Ez, ez, ez.
 – Pagatu behar duzue zerbait, ez?
 Bai, pagatzen dugu. Ella gelditzen da guretako; paatzen duu...
 – Bai, moxgoa egiteagatik pagatzen duzue, baina artilea, eilea...
 Ellea? gue-, guretako bai, ellea guretako.
 – Eta gero zer egiten duzue artile horrekin?
 Pues ellea saldu; bai, ellea oi saltzen duu.
 – Fabriketarako eta...
 Bai, fabrikera... Iruñera, orrek, Faulo o eztagit, no, ez... ezta Faulo, Faulo da... deizaunte bertze at...
 – Eta kario da? edo...
 Ez-ez, merke-merke, merke.
 – Kiloka saltzen da?
 Kiloka, bai.
 – Kiloa horrenbertze?
 Kiloa orränbertze; bizie daon klase da... merke da ori ya, arront merke.

8.3. Micaela Murillo Goñi

Gurasoak nongo eta nondik nora ibilia (1987)

- Zure aita-amak, nongoak ziren?
 E? nere aittetama? nere ama ze... Erroko alaba, Erron, Balderro, eta aitte? ait(t)e... Leanozko, nere aitte, Leanozko (t)semea, eta... apitxi ere bai, abuelo ere bai, Leanozko semea, sí. Eta, orai? emen gara [Burutainen], au erosi in dute orai, etxe gau. Etorri gina Agorretati, Agorretatik; Leanozik? (sic) juañ giña Arrogetara (sic), ta gero Agorretatik? ona, au, etxe gau erosi gindue? eta bide egin ginun. Ta gero erri-, erre in tzaikiu!... ta, a los, el sesenta y o-, no, el cuarenta y... el cuarenta y ocho se nos quemó la casa.
 – Erran duzu ama Errokoa zela?
 Erro da... Agorreta ta, pastu? ta altzine.
 – Bai, baina Erroko zein herritakoa?
 Erro, Erro da? Erro da errie ta e... gero, berriz, ballea? Balderro.
 – Eta ama zen Erro herritakoa? herri berekoa?
 Bai, erri berekoa, bai. Ta gure aittetamek? [erdaraz], pues, ja ere! ni, tsei urtetan, ez nakie erraten, ez ‘sí’ t’ez ‘no’.
 – Ez, e?

Ez-ez, sei urtetan asi nitze ya eskolara, ta orduen eskolan badakizu, dena erdera, eta an. A los seis años, yo, cuando tenía seis años, no sabía ni eso.

(Micaelaren semea): ¿La abuela sabía español? ¿la abuela?

La abuela ¿si sabía el vasco? sí, y el abuelo también.

(Semea): Pero al principio, ¿español? ¿sabía español primero? o... o después aprendió vasco. A! no sé, eso yo no sé cómo es.

(Semea): Bueno, la única que tenía [apellido] en vasco; mira: somos Villanueva, Murillo, Pascal, Goñi. Goñi es de la abuela, ¿no? la abuela, Goñi. El único apellido vasco, el cuarto, fíjate, que nacieron ahí, ¿en pueblos vascos? el cuarto. Parece que vinieron esos apellidos de, de Aragón: Villanueva, Murillo y Pascal [...]. Pero más elegante es Goñi, vasconavarro; significa ‘arriba, yo’, Goñi, y Burutain significa ‘cabeza alta’.

San Isidrorra erromerian (1987)

– Erromeriaren bat egiten zenuten?

Sí, el día San Isidro, el día San Isidro hay [hemen, Burutainen] una... la ermita, ya sabes dónde es...

– Non hori? non da?

Etsain, Etsain aldea juan ta goiti? pixket, ebendik, te Mendigaña erraten diote, an, jendiak, bai.

– Eta zer egiten zen egun horretan?

Errezatu, errezatu beza (sic), meza ematen tzue apezak eta gu a(r)a, fuaten gine... aitzera meza.

– Ze ordutan ateratzen zineten?

Amarretan o ola ixeten da, meza, eta... juaten gine.

– Konta ezazu nola joaten zineten; apeza, gurutzea, bazkaria, akordeona, zer eramaten zen...

Ba! igual, esto... ze erraten gindue? eztakit! Tsan, San Migel (!) o... o sea, zerbait ere kantatzen dugu, eztakit ze.

– Zenbateko bidea da, zenbat denbora dago?

Zenbait bide? pues... gutti! bai, aldapa pixket, bada bidie.

– Zenbat denbora kosta zitzaizuen...

Meza ematea?

– Ez, hara iristeko, hara ailegatzeko.

A! guti, guti!... ordu kuarto at ere ez, guttiogo!

– Hurbil da, hurbil...

Bai, or da urbil, tzea, ori... urbil, urbil de.

Eultzia (1987)

– Eta kontatzen ahal duzu eultzia nola egiten zenuten? ‘eultzie’ erraten da? ‘la parva’? Eultzie, eultzi!... eultzi. Eultzie, barreatui tao eultzie!... orduen? fan bereki? te, artu, estrazie? eta... in.

– Baina lehenago joan behar zen alorrera egitaiarekin...

A! bai, aunitz, aunitz lan tzë lenaö; orai belarra bakarrik. Orai jaie daukezu.

– Zuk egitatu duzu?

Egitaiekin ere bai ta... segaikin, ta gero makine txar batzuk ara ekarri zire, ta makina aekin eiten ginue; jorratu? ta ari... aoztegi! makine ure, eta ola.

– Eta ebakitzean paratzen zen eskuan zerbait, ez?

Paratu ala... orai belarra iten dituten bezala ta agertzen duten tratoreai? paratu... ori, ortzeki, eta arreki. Eta uzten tze? ori, maltzaka, eta gero bildu.

– Eta biltzen zelarrik?

Gero? pues, paxu, paxue, eta lotu? te gero... eultzitu.

– Karroan sartu eta larrainera eraman?

Bai, bai, pikatzen tze ere pixket? pues eman larrañera? ta, era ultzitu.

– Baina, eultzitu baino lehen egin behar zen hedatu...

Bai, bai, edatu? te gero, itzuli, gero itzuli! bai, pixket iten tzelaik gañetik? gero itzuli, eta aizatzen ginuelaik, berriz e oi buelta eman? et'ala!

– Eta nork tiratzen zuen estrazitik? mando batek? edo behiak, edo?

Ez, beeki... beeki, bai, beëki. Eta, bior bat ere bagindue? ta, arrekin in biar tze.

– Eta gero, esperatu behar zen haizea noiz etorriko?

Bai, eta zenbeit egunez e... au, ori, aizetu gebe utzi ere bai, eskin betian utzi bea, oi... eultzie bezperakua? ta, indarrrik artzia, ala iten gindue.

– Eta eultzia egin altzin, ez zen larraina garbitu behar?

Bai.

– Zerekin?

Eskueki(n).

– Ez zen botatzen ongarria?

A! tze... eultzitzeko? bai, bai, pixketx erredatu, ekendu... ekendu... belarra! eta... belar aek ekendu? te, gero, berriz, muñikeki; been... been kakeki(n)? e... ureiki? eta, paratu liso-lisua, iten gindue.

– Eta eriak ez ebakitzeke, zer paratzen zenuten?

Kazoletak?

– Hori.

Zenbait aldiz kazoletak eta beste zenbait aldiz, kazoletai kebe; beira! emen? nonbait ere bai, beira, marka! marka!

– Bai, e? kontxo... ño!

Itzurreraño kasik, eta... bai, be(i)ra! emen marka... nere denbora gutziko.

– Zenbait lekutan aditu dut ‘zoketa’...

‘Kazoletak’ deitzen ditugu.

Inoizko oroitzapenak eta senarraren berri laburra (1987)

– ‘Nacer’, nola erraten duzu? ‘jaino’ edo ‘sortu’?

Sortu. Ni xortu nitze Lëanotzen, beña krietu...

– Lëanotzen edo Agorretan?

Leanoztik Agorretara joan tzine (!), beño e, sortu? Lëanotzen. Eta, gero? Agorretan bizi gine... bai, amabortz urte... o eztaiz zenbat!

– Zenbat urtetan joan zinen Agorretara?

Agorretan? sei urtetan; sei urte bete nitzue-, nitueleik? orduen fan nitze, beña tierra au, uskeraz, o erderaz o, ezta ‘sí’ ta ‘no’ erraten ere; enakie yau-, yaus ere.

– Eta Agorretan egon zinen hogeita bat urte bete arte?

Oreitzen naiz, fan ni-, faten nitzelaik goiti? ori... aldapa bat goitti, ien biar tze, ur-bille, kaserio batean, borda batean. Eta '¡Qué pena, una chica de quince años, ahora marchar a un caserío!'... Ortik oraitzen naiz, amabortz urte nituela.

– Nork erran zuen hori?

Muttiko bat e arara, opatu nue, erriköa, Agorretaköa ta: 'Ahora ¡qué pena, a los quin-ce años marchar una chica a un caserío!' or-teik e, oraitzen näiz, erran, erran tzirela.

– Orduan, hogeita bat urte bete arte egon zinen borda hartan?

Amabortz urte! quince años... borda artan, amabortz urte bete...-tzen nituelaik (!), juan nitze.

– Baina lehen erran duzu sei urte zenituelarik...

Sei urte bete? Agorretara, sei urtiak betetzen nituelaik?

– Agorretara, bai, eta han, herrian, noiz arte?

Xei urteteik? Agorreta alderdia, eta gero, amabortz urtetan...

– Herritik hango bereko borda hartara.

Bai.

– Eta han, borda hartan, noiz arte egon zinen?

Ooo! pues... ogei te urte, yago! au geo erosi gindue, etxe gaö.

– Zure senarra, hemengoa zen?

Xenarra ere? esteriberkuatarra.

– Zein herritakoa?

Ze erritekua? pues... Larraxoaingöa. Beño, bai, Bentaberri eztuzu aittu? [...], Ur-daniz pasar? pastu Urdaniz? eta, y más arriba, allí, un caserío, en una... casa? ahora no sé yo dónde [...], y allí vivieron.

– Zure senarrak euskara bazekien?

A!... guti, nik baño guttiego.

– Pixka bat bai?

Kia!... no; bai, pixket bai.

– Bentaberrikoa zela erran duzu; hori Larrasoaña da?

Bai-bai, Larrasoaña, Larrasoañe? [...], ori, errekaitzen tzaikion, ori.

– Errekaitzen?

Ori... que le recaía a Larrasoaña.

– Eta pixka bat bazekiela erran duzu...

A!... pixket bai, beño guti; konprenditu iten tzuen dena, beño yarduki ez.

Leranzoko bi familien aipamena (1987)

Y asi es que no sé nada más. ¡Oi-oi ama! es que alguna cosa, me acuerdo que cuando le dije de Leanoz, que había estaö usted en Leranoz también, oon tzinela Leanozzen ere.

– Bai-bai-bai, Hipolitorekin eta...

Hipolito ta; anaia patuzte?

– Bai, Hipolito, Kandido eta Mercedes.

Baute? maztekie ere baute?

– Kandidok emaztea du, baina Hipolito ezkongabea da, donado, soltero dago.

Pues... eta etxean daude orik? irurak, iruak badire?

– Bai.

A! geroztik eztire ain gaizki, balin baute an, mazteki bet? lanak iteko?

– Bai, arreba Mercedes.

Pues enakie, bazutela. Oraik e, oi, ttie, tia batzua? (e)txandere... oi, anbestze urtetan il txen. Eta gero, ori, ama ere? ama, gazteago il tze. Tta, or ere? erri ttarra, dela kasi bizi de, bertze bat badire Gartzierena, bi anaiak direla.

– Bai, Lusarreta, Lusarreta dute apellidoa, ez?

Lusarreta dute orik, ba ori, errateu(t), ez dakit zuzen.

– Ezagutzen ditut...

Eta... be! oiek ez; Oroz, Oroz dute apellidoa. Olaxe ute.

Orreagako erromeriaz eta osasunaz aipu motz bana (1987)

– Zuk ikusi duzu Orreagako erromeria?

Bai, eon nai-, eon naiz ere, bai, bai.

– Nola egiten zen erromeria hura?

Ba... juan dira, creo, e, ori... Erroko balle o goi? juaten tzire ola, gurutxea batzuk bar tzute denak, an, eztaki'e. Gu ikustera juan gine.

– Baina ibiliz ibiliz, ez zara inoiz joan?

Bai! aiek beño... ez, ez automobillaki.

– Zangoz? oinez?

Zangueki.

– Goizik ateratzen zineten?

Goizik ateatzen tzire? ba! meza, meza're entzunte. Meza, entzun? te, gero kanpora; olaxe iten. Ya gaztiak gine orainik e; a! ze urte izein nittue? ba! obrenian, amasei o amazpi urte o ola.

– Ongi zaude, e? Micaela? bizkor eta...

Bai, bai-bai; urte duteneko? aski ongi. Zer e? zerbait kexu ere artu biau, eztaike esperatu biar daus ere ya.

– Tira, baina ahalik ongien egotea eta minik-eta ez izatea...

Klaro, klaro; orai, eztut artu're katarroik, te kasik oe. A! seme arrek eta bertze o-, alaba dugu, ala bairrut? beti ai dire eskribitze(n), ez, kuidetzeko? ongi... ortzetik³¹ oteko sukeldian ta, ez e, ez-ez ozteko.

– Semea non dago orai? apeza, misioneroa...

En... Xanta, Xan Francisco... San Antonio.

– Eta ongi? bai?

Bai, ongi, ongi, atzo bite (?) eskribi zio bere anaiak? zera, urtiak o betetzen tzitue! eta... eskribitu zio. Es que, torc-,;torcido o hablaö? pero, a! ya, ya me entiendo usted. Ori... eztizut erran? ori eztizut erran? beira! mazteki arrek ere badaki uskera!

– Emazteki horrek? hori da behin aipatu zenuen elizondoarra?

Elizondoköa bai; eztuzu iarduki biar [...]?

– Ez-ez-ez; bertze egun batez. Orain joan nahi dut Etsaina.

31 'Hoztetik' da hori, *rtz / st, zt* dela eta.

9. BIBLIOGRAFIA

- Apat-Echebarne, A. [Irigarai, A.]. (1974). *Una geografía diacrónica del euskara en Navarra*. Iruñea: Diario de Navarra.
- Aranzadi Zientzia Elkarte-Etnologia Mintegia. (1984 eta 1990). *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (EAEL, I eta II). Donostia.
- Artola, K. (2014). *Ziorditik Uztarrozeraino, Nafarroan, euskararen hegoaldeko mugetan barrena, 1983an*. Donostia: Aranzadi Zientzia Elkarte. (Munibe 34. gehigarria).
- Artola, K. (2015). Erroibarko aldaeraren inguruan (1 - Ipar Erroibarko mintzairak). *FLV*, 120, 229-275.
- Artola, K. (2016a). Erroibarko aldaeraren inguruan (2 - Hego Erroibarko azpialdaera. Lehen erdia), *FLV*, 121, 5-66.
- Artola, K. (2016b). Erroibarko aldaeraren inguruan (3 - Hego Erroibarko azpialdaera. Bigarren erdia), *FLV*, 122, 245-301.
- Artola, K. (2017). Erroibarko aldaeraren inguruan (4 - Ipar Esteribarko azpialdaera), *FLV*, 123, 61-108.
- Azkue, R. M. de. (1969). *Diccionario vasco-español-francés* (repr. facsímil). Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Bonaparte, L. L. (1863). *Carte des sept provinces basques montrant la délimitation actuelle de l'euscara et sa division en dialectes, sous-dialectes et variétés*. Londres.
- Camino, I., (2003). Hego-Nafarreraren egituraz, *FLV*, 94, 427-468.
- Camino, I., (2004). *Hego-Nafarrera*. Iruñea: Nafarroako Gobernu.
- Campion, A. (1971) [1880]. *Orreaga. Balada escrita en el dialecto guipuzcoano. Acompañada de versiones á los dialectos bizcaino, labortano y suletino y de diez y ocho variedades dialectales de la región bascongada de Nabarra desde Olazagutía hasta Roncal*. Bilbo: Edición separada de La Gran Enciclopedia Vasca.
- Echaide, A. M. (1989). *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.
- Euskalerrria Irratia. (1990). *Nafarroako euskaldunen mintzoak*. Iruñea: Nafarroako Gobernu.
- Gaminde, I. (1985). *Aditza ipar goi nafarreraz*. Iruñea: UEU.
- Gaminde, I. (1986). Esteribarreko Aditzak. *FLV*, 48, 183-203.
- Ibarra, O. (1995). Cispamplonés hizkeraren inguruan. *ASJU*, 29(1), 267-318.
- Ibarra, O. (1996). Erroibarko lexikoaren gainean. *Euskera*, XLI (2. aldia), 929-973.
- Ibarra, O. (1997). Erroko testu argitaragabe bat eta beste batzuen iruzkina, *FLV*, 75, 265-282.
- Ibarra, O. (2000). *Erroibarko eta Esteribarko hizkera*. Iruñea: Nafarroako Unibertsitate Publikoa.
- Ibarra, O. (2007). *Erroibarko eta Esteribarko hiztegia*, Bilbo, Mendaur bilduma, Euskaltzaindia.
- Intza'r, D. (1926). Esaera-zarrak, *Euskera*, VII urtea, III-IV, 4-16.
- Intza'r, D. (1974). *Nafarroa-ko euskal-esaera zarrak*, Iruñea, Diputación Foral de Navarra.

- Iribarren, J. M. (1984). *Vocabulario navarro* (nueva edición preparada y ampliada por Ricardo Ollaquindia). Pamplona, Institución Príncipe de Viana.
- Pagola, R. M., Alkiza, E., Beola, A., Iribar, I. & Iribar, J. J. (1996). *Bonaparte ondareko eskuizkribuak-Hegoaldeko goi-nafarrera*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea (Deiker), Euskal Ikaskuntzen Institutua.
- Pikabea, M. L. (1985). Expresiones temporales en el habla coloquial del valle de Erro. *Euskera XXX (2. ald.)*, 227-232.
- Saragueta, P. (1979). Mezkiritz (Erroibar), *CEEN*, 31, 5-36.
- Saragueta, P. (1982-3). Mezkirizko etxe barnea, *AEF*, 31, 31-48.
- Saragueta, P. (1984). Mezkirizko langintza, *AEF*, 32, 115-134.
- Satrustegi, J. M. (1987). *Euskal testu zaharrak*, Iruñea, Euskaltzaindia.
- Yrizar, P. de. (1985). Aparición y desaparición de las formas verbales en *-ako-*, *-eko-*, en el alto-navarro meridional. In *Aingeru Irigarayri Omenaldia* (257-290. orr.). Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Yrizar, P. de. (1992). *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional*. Iruñea. Euskaltzaindia.